

DOI: 10.51728/ZRIPF202501001H

Stručni članak

Professional paper

Primljeno 26.02.2025.

Dženan Hasić, MA

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
hasic.hasicdz@gmail.com

Prof. dr. Mensur Valjevac

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
mensur.valjevac@unze.ba

NEGATIVNI TIPOVI LJUDI O KOJIMA GOVORI ČASNI KUR'AN

Sažetak

U radu se razmatraju negativni tipovi ljudi kojima govori Kur'an. Jedna od glavnih tema Kur'ana jeste čovjek. Kur'an govori o pozitivnim i negativnim tipovima ljudi. Na prvom mjestu na kojem se u Kur'anu spominje čovjek, spominje se da je stvoren slabim i nejakim. Prema tome, to nejak i krhko biće ima potrebu za pomoći Onoga Koji ga je stvorio, kako bi nadvladalo svoju krhkost. Zbog toga su mu slate objave. Zapaža se da kur'anski tekst obiluje govorom o negativnim ljudskim tipovima, a cilj mu je čisto psihološki: da usmjeri čovjeka pravome putu i da mu razbudi svijest. U kategoriju negativnih ljudi spadaju nevjernici, krivovjernici, politeisti, munafici (licemjeri) i, generalno, grešnici. Što se tiče nevjernika i krivovjernika, odnosno kafira, opisani su detaljno kroz kur'anski tekst. Kufr, prema Kur'anu, predstavlja najveći oblik blasfemije, a označava apsolutno nevjerovanje. Nevjernici su oni koji nijeću postojanje Boga, a krivovjernici su, međutim, svi oni koji posjeduju vjerovanja koja su suprotna vjerovanju islama. Prema islamu, status nevjernika i krivovjernika je identičan, budući da je Uzvišeni Allah u Svojoj posljednjoj i najsavršenijoj Objavi, Kur'anu, eksplicitno kazao da je islam jedina vjera koju On priznaje. Oni koji vjeruju u postojanje više bogova, Uzvišenom Allahu prirodaju sudruga, pripisuju Mu ženu

ili dijete te izjednačavaju nekoga s Njim, nazivaju se mušricima. Mnogoboštvo (širk) je oblik nevjerovanja ili krivovjerja. Ono što čeka na ahiretu nevjernike i krivovjernike, čeka i mušrike. Munafici su oni koji se pred ljudima predstavljaju vjernicima, mada su u suštini nevjernici. U Kur'anu se govori da će se zbog nifaka boraviti u najnižoj razini Džehennema. Kur'an poimenice spominje sljedeće nevjernike iz ljudskog roda: Džaluta, Azera, Faraona, Hamana, Karuna, Samiriju i Ebu Leheba. Razlog za to jesu njihovi grijesi i namjera da preko njih drugi uzmu pouku.

Ključne riječi: Kur'an, kur'anska / islamska antropologija, čovjek, kafir, mušrik, munafik, grijeh

UVOD

Uzvišeni Allah je stvorio čovjeka s ciljem da Mu se klanja i da Ga obožava. Klanjanje Allahu je temeljni princip islamske antropologije. (Küng, 2023: 175; Ali, 2021) Ta prvenstvena intencija Allahovog stvaranja čovjeka eksplicitno je iskazana u časnom Kur'anu: „Džine i ljude sam stvorio samo zato da Me obožavaju.“ (Ez-Zarijat, 56) Časni Kur'an, za koga Uzvišeni Allah kaže da je putokaz vjerujućim ljudima (En-Nahl, 77) i svjetlost koja upućuje na puteve spasa (El-Maide, 15), objavljen je kako bi vjernika usmjeravao kojim putem da ide. Dakle, čovjek je taj kome se časni Kur'an objavljuje. On je, drugim riječima kazano, adresat časnog Kur'ana. Ukoliko se bude pridržavao naredbi i zabrana koje mu se u njemu saopštavaju i tako se bude Gospodaru i Njegovom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, pokoravao, postići se spas i istinski uspjeh (En-Nur, 52), koji je opisan kao sačuvanost od Džehennema i ulazak u Džennet. (Alu 'Imran, 185) U suprotnom, ukoliko bude okretao glavu od časnog Kur'ana, živjet će na ovome svijetu tjeskobnim životom i na ahiretu će stradati. (Taha, 124)

Kur'an časni koristi pojam *insān* / *إِنْسَانٌ* kao temeljni naziv za čovjeka. Arapski jezikoslovci kao jednu od tri mogućnosti²⁸ u vezi

²⁸ Jedno od značenja riječi *insān* vezano je za glagol *nesije – jensa – nisjan* (نَسِيَ – يَنْسَى – نِسْيَانٌ), tj. zaboraviti, pa bi to značilo da je čovjek biće koje je sklono zaboravu / zaboravko. Na to značenje ukazuje i sam Kur'an u kazivanju o našem praocu, Ademu, alajehisselam. Treće značenje riječi *insan* je sjena, sjenka, tako Arapi koriste termin *insanu 'l-'ajni* (إِنْسَانُ الْعَيْنِ) za očnu zjenicu, tj. sjena na oku.

s etimologijom tog pojma navode pojam *uns* / اُنْسٌ (ar. druževnost, druželjublje, društvenost, prisnost, ljubaznost, prijaznost). Dakle, prema toj etimologiji *insān* (čovjek) je društveno biće, tj. biće koje je upućeno na druge ljude i koje ne može živjeti samo. To znači da je čovjek podložan utjecaju okoline; drugim riječima, na njega utječu drugi ljudi, sredina, kao i životne okolnosti, a i on može utjecati na druge. (Halilović, 2012: 17-18; Karić, 2005: 162) Čak su i stari filozofi prepoznali čovjekovu osnovnu osobinu, društvenost. Naime, Aristotel je čovjeka definirao kao *zoone politikone* ili *društvena životinja*. (Aristotel, 1998: 4) Činjenica da je društveno biće ukazuje na to da se njegovi postupci ne tiču samo njega samoga, već da imaju i reperkusije na njegovu okolinu, koju sačinjavaju drugi ljudi te animalni i biljni svijet, kao i svijet nežive materije. Drugim riječima, njegovo ispravno ili pogrešno ponašanje tiče se i njega i onih oko njega. Međutim, budući da se vjerovanje koje je ograničeno na srce može prepoznati samo preko postupaka, neizbježno je da vjerovanje ima aspekte koji se praktično odražavaju u životu. S obzirom na to da je religija satkana od faktora koji usmjeravaju ljude u njihovim životnim praksama, ona sadrži mnoge naredbe i zabrane i traži od svojih sljedbenika da ih se pridržavaju te da svoje živote obliku spram njenih vrijednosti. (Okuyan, 1998: 137)

Čovjek je biće kojem je Uzvišeni Stvoritelj dao pravo izbora da li će vjerovati ili neće. (El-Kehf, 29) Sljedstveno tome, ljudi se primarno dijele na one koji vjeruju i one koji ne vjeruju. Iz činjenice da ljudi mogu da biraju između vjerovanja i nevjerovanja proizilazi neizbježan zaključak: ljudska ponašanja nisu identična. Dakle, ljudi koji vjeruju i ljudi koji ne vjeruju ne ponašaju se identično, budući da oni koji vjeruju svoje živote oblikuju prema postulatima vjere koju ispovijedaju. Važno je napomenuti da se sintagma „ljudi koji vjeruju“ prema časnom Kur'anu odnosi samo na sljedbenike islama (Alu 'Imran, 19), jedine istinske vjere danas na Zemlji (Bilmen, 2022: 11; Eš-Šurunbulali, 2021: 42), pa se, shodno tome, ponašanja vjernika u principu drastično ne razlikuju, zato što se ponašaju prema istom vjerovnom zakonu. Međutim, mogu se razlikovati prema ličnim karakternim osobinama. Ako je osoba vjernik, nužno ne implicira da će se doslovno i u svemu ponašati shodno principima vjere, jer nijedan vjernik nije bezgrešan i besprijekoran. Karakter osobe koja vjeruje je dobrano uslovljen

njezinom posvećenošću i vezanošću za vjeru, tj. religioznošću. Neki istraživači su ustanovili da je religioznost studenata poslovnih studija bila prediktor njihove etičke savjesnosti te da je smanjivala prihvatljivost etički neprihvatljivih scenarija njima postavljenih tokom istraživanja. (Conroy i Emerson, 2004) „Dozvoljena ponašanja“ vjernika mogu biti jedino kulturološki obojena i omeđena njihovom pripadnošću mezhebu, geografskom podneblju i sl. Prema slovu časnog Kur'ana, dakle, neki ljudi mogu biti vjernici, a neki mogu biti nevjernici; neki mogu imati lijep i prihvatljiv moral, a neki ogavan i neprihvatljiv.

Časni Kur'an načelno govori o vjernicima i nevjernicima. Kategorija vjernika obuhvata i grešnike, ali ne i one koje čine teške, velike grijehe koji vode u Džehennem i izazivaju Allahovu srdžbu i prokletstvo (Sedić, 2004: 10), zato što takvi grijesi vode u nevjerovanje. (El-Gazali, 2019: 45) Izuzetak je ukoliko se osoba pokaje i okani činjenja takvih grijeha.

Dakle, časni Kur'an zastupa generalnu dihotomnu podjelu ljudskih bića (vjernici i nevjernici) te izlaže i njihove postupke i karakteristike. No, duž kur'anskog teksta nailazimo na neke poput sljedećih antonimnih opisa čovjeka, koji se navode sukcesivno: mu'min - fasik / vjernik - teški grešnik (Alu 'Imran, 110); Allahu i Poslaniku pokoran - Allahu i Poslaniku nepokoran (En-Nisa, 13-14); muttekī - zālim / bogobožazan - nepravedan (Ez-Zumer, 24); muttekī - kāfir / bogobožazan - nevjeran (El-Hakka, 48-51; Er-Ra'd, 35); muhsin - zālim / dobročinitelj - nepravednik (El-Ahkaf, 12); muslim - mudžrim / predan Allahu - zločinitelj (El-Kalem, 35); dobro - nepravda (En-Neml, 11); muhtedī - dāll / pravoupućeni - zabludjeli (En-Nedžm, 30); tajjib - zālim / pravedan - nepravedan (En-Nahl, 28, 32); muslih - mufsid / onaj koji uspostavlja red - onaj koji čini nered (El-Bekare, 220); ebrār - fudždžār / čestiti - poročni (El-Infitar, 13-14); se'īd - šekijj / sretan - nesretan (Hud, 105); hajrul-berijje - šerrul-berijje/ najbolja stvorenja - najgora stvorenja (El-Bejjine, 6-7); džennetlije - džehennemlije (El-Hašr, 20); ashabu-l-mejmene-ashabu-l- meš'eme / usrećeni - unesrećeni (El-Beled, 18-19)... Nema sumnje da se kroz kur'anski tekst može pronaći još mnogo ovakvih primjera. (Okuyan, 1998: 138) Namjera ove dualnosti jeste da se čovjeku skrene pažnja na postojanje samo dva puta: put vjere i put nevjere. Dakle, trećeg puta nema!

U ovom radu bavit ćemo se postupcima i karakteristikama kojima se odlikuju oni koje Božija Riječ kudi, tj. kako ih opisuje časni Kur'an. Prvenstveno ćemo se baviti onima koji ne vjeruju, zato što su oni uglavnom nosioci tih prezrenih i pokuđenih osobina. Identifikovat ćemo, prema kur'anskim ajetima, tipove ljudi koji sačinjavaju tu kategoriju pokuđenih osoba i navesti njihove postupke i osobine po kojima se prepoznaju.

Na kraju uvodnog dijela, spomenimo da je vjerovanje glavni kriterij prema kojem se ljudi klasificiraju u časnom Kur'anu. Što se tiče onih koji vjeruju, oni se, prema kur'anskom tekstu, generalno dijele na (1) one koji su se prema sebi ogriješili (2) oni čija će dobra i loša djela podjednako teška biti i (3) oni koji će svojim dobrim djelima druge nadmašiti. (Fatir, 32) Prva skupina (oni koji su se prema sebi ogriješili) jesu oni koji su vjerovali, ali koji su činili grijeha (naravno ne one koji izvode iz vjere). Čineći grijeha, na koje su bili potaknuti željom za dunjalukom, sami su se prema sebi ogriješili. Sud u vezi s njima ovisi o Uzvišenom Allahu: oprostit će im ukoliko bude htio, a kaznit će ih ukoliko bude htio. Druga skupina (oni čija će dobra i loša djela podjednaka biti) jesu oni koji su činili naređeno i pohvalno, ali koji su ponekad ostavljali ono što je pohvalno i činili ono što je pokuđeno. Treća skupina (oni koji će svojim dobrim djelima druge nadmašiti) jesu oni koji su činili ono što je naređeno i pohvalno i koji su usrdno izbjegavali ono što je zabranjeno i pokuđeno. Samim tim, takvi su dostojni da ih se slijedi i uzima za uzore. Kod njih je prevladavala želja za ahiretom. (El-Haseni, 2016: 73; Ibn Kesir, 2002: 1147; Et-Tusteri, 2016: 177) Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, bi proučio taj ajet, a zatim bi govorio: „Oni ljudi iz moga ummeta koji prednjače u dobru ući će u Džennet bez polaganja računa. Oni koji su na srednjem stanju, njihovo polaganje računa će biti lahko. A oni koji su se prema sebi ogriješili, bit će kažnjeni shodno veličini njihovih grijeha, a potom će ući u Džennet.“ (Ahmed, El-Musned, 5/194, 6/444; Hakim, El-Mustedrek, 2/426; Hejsemi, Ez-Zevaid, 7/95, prema: El-Haseni, 2016: 73)

Što se pak tiče onih koji ne vjeruju, oni su primarna tema ove naše studije. No, iz gorespomenutog da se uočiti i da prva skupina vjernika (oni koji su se prema sebi ogriješili) predstavljaju kategoriju koja nije baš pohvaljena. Prema tome, i ta kategorija posjeduje osobine koje nisu pozitivne i prihvatljive. Ali, iman koji

je u njihovim srcima jeste faktor koji će ih spasiti, budući da će u Džennet ući i ona osoba koja Uzvišenom Allahu ne bude pripisivala sudruga (El-Munziri, 2008: 49) i koja u svom srcu bude imala makar i trun imana. (Et-Tirmizi, 2010: 381)

U narednim redovima predstaviti ćemo te skupine negativnih tipova ljudskih bića te njihova djela i osobine. Govorit ćemo o nevjernicima i njihovim negativnim osobinama koje se spominju u ajetima. Zapaža se da kur'anski tekst obiluje govorom o negativnim ljudskim tipovima, a cilj mu je *čisto psihološki*: da usmjeri čovjeka pravome putu i da mu razbude svijest. (Rahman, 2011: 61, 66)

NEGATIVNI TIPOVI LJUDI S OBZIROM NA PITANJE NE/VJEROVANJA

Nevjernici i krivovjernici (kafiri)

Prema učenju islama, nevjernici mogu biti oni koji nikako ne vjeruju u Uzvišenog Allaha, kao što su, primjerice, ateisti, osobe koje ne vjeruju u postojanje Boga; naturalisti, sljedbenici vjerovanja da ne postoji ništa izvan prirode, odnosno materije-energije i prostora-vremena; materijalisti, zastupnici filozofskog gledišta koje tvrdi da je jedini gradivni element prirode materija (Taslaman, 2024a: 13-14); evolucionisti, zastupnici vjerovanja da je sve nastalo procesom evolucije; agnostici, oni koji niti nijeću, a niti priznaju postojnje Boga; sljedbenici religija u kojima Bog nikako ne postoji, kao što je budizam; šintoisti, oni koji Suncu pripisuju božanske osobine (Taslaman, 2024a: 15); deisti, sljedbenici vjerovanja u postojanje Boga, u racionalnom smislu, bez vezanja za ijednu od trenutnih religija, i bez vjerovanja da se Bog objavio svijetu preko ijedne svete knjige... (Taslaman, 2024b) Krivovjernici su, međutim, svi oni koji posjeduju vjerovanja koja su suprotna vjerovanju islama (kao što su, primjerice, vjerovanja da je Bog rođen, da ima dijete, da je u ljudskom obliku i sl.) kao i sljedbenici iskrivljenih nebeskih vjera koje su dokinute islamom. Prema islamu, status nevjernika i krivovjernika je identičan, budući da je Uzvišeni Allah u Svojoj posljednjoj i najsavršenijoj Objavi, časnom Kur'anu, eksplicitno kazao da je islam jedina vjera koju On priznaje. (Alu 'Imran, 19)

Kufr (كُفْرٌ), prema časnom Kur'anu, predstavlja najveći oblik blasfemije, a označava apsolutno nevjerovanje. U rječniku ovaj koncept ima značenje *sakriti*, *zakriti* ili *prikriti*. (Karić, 2005: 172; Abd al-Karim, 2019) Noć se također opisuje pojmom *kāfir* /كَافِرٌ, budući da pokriva ljude i predmete. I zemljoradnik se naziva istim pojmom zbog toga što zemljom prekriva sjemenje. Tako se u suri El-Hadid, u 20. ajetu, kaže: „Znajte da život na ovome svijetu nije ništa drugo do igra, i razonoda, i uljepšavanje, i međusobno hvalisanje i nadmetanje imecima i brojem djece! Primjer za to je bilje čiji rast poslije kiše oduševljava zemljoradnike (*el-kuffāre*), ono zatim buja, ali ga poslije vidiš požutjela, da bi se na kraju skršilo.“ Dakle, osnovno jezičko značenje koncepta *kufr* jeste *prikrivanje* ili *skrivanje*, budući da nevjernik skriva svoju inherentnu sposobnost da prihvati islam (tevhid). Čak se i nezahvalnost Uzvišenom Allahu u ajetima imenuje istim konceptom (Izutsu, 2019: 26-27), iz razloga što nezahvalnik prekriva Njegovu blagodarnost, budući da je zahvalnost priznavanje Darodavca. U 28. ajetu sure Ibrahim predmetni pojam se javlja u tom značenju: „Zar ne vidiš one koji su umjesto zahvalnosti Allahu na blagodatima – nezahvalnošću uzvratili (*beddelū ni'matallāhi kufren*)²⁹ i narod svoj u Kuću propasti doveli.“³⁰ Također, taj pojam nosi i značenje poricanja i negiranja. Naime, u 94. ajetu sure El-Enbija, stoji: „Ko bude dobra djela činio i uz to vjernik bio, trud mu neće biti poreknut (*la kufrāne*), jer smo mu ga, sigurno, Mi pribilježili.“, dok u 115. ajetu sure Ali 'Imran kaže: „Kakvo god dobro da urade, neće im biti negirano (*felen jukferūhu*), a Allah dobro zna one koji se Njega boje.“ Kada je,

²⁹ I u sljedećim ajetima pojam *kufr* se javlja u smislu nezahvalnosti: El-Bekare, 152, Eš-Šu'ara, 19. U sljedećim alejtim pojam *kefūr* fungira u značenju *nezahvalan*: Ez-Zuhruf, 15; Hud, 9; El-Hadždž, 38, 66; Eš-Šura, 48; El-Isra, 67; El-Insan, 3; Ibrahim, 34. Inače, kur'anski koncept za nezahvalnika se javlja u sljedeća tri oblika: *kefūr* (كُفُورٌ), *keffār* (كَفَّارٌ) i *ekfer* (أَكْفَرُ). Najviše se koristi koncept *kefūr* (11 puta), a zatim *keffār* (5 puta). Koncept *ekfer* (jako, mnogo, neopisivo puno nezahvalan), koji je u formi „mubalege“ ili formi koja ukazuje na veoma jak semantički intenzitet, javlja se u 17. ajetu sure Abese: „Proklet neka je čovjek! Koliko je on samo nezahvalan!“ (قُلِّلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ / Öztürk, 2012)

³⁰ U časnom Kur'anu postoji još jedan pojam kojim se označava osoba koja je Gospodaru svome nezahvalna. Riječ je o pojmu *kenūd*, koji se spominje u 6. ajetu aure El-Adijat. (Okuyan, 1998: 140)

međutim, u pitanju tehničko značenje pojma *kufir*, nedvojbeno se radi o poricanju Allahove jednoće, Poslanika i šerijata.“ (El-Isfahani, 2012: 918; Kara, 2016:148)

Ibn Manzur navodi da pojam *kufir* kroz časni Kur'an javlja u četiri tehnička značenja: očitog nevjerovanja u Boga ili ateizma (*inkār/إِنْكَارٌ*), svjesnog poricanja (*džuhūd/جُحُودٌ*), prkošenja (*mu'ānede/مُعَانَدَةٌ*) i hipokrizije (*nifak/نِفَاقٌ*).

Što se tiče očitog nevjerovnja, ateizma, koje se odlikuje srčanim nepriznavanjem Boga i verbalnim očitovanjem toga, primjer je 6. ajet sure El-Bekare: „Onima koji neće da vjeruju doista je svejedno – opominjao ih ti ili ne opominjao – oni neće vjerovati.“

Druga vrsta kufra, svjesno poricanje, jeste kufr Iblisa i mnogobošca Umejje b. Ebi Salta te njima sličnih. Spominje se u 89. ajetu sure El-Bekare: „I kada im dolazi ono što im je poznato, oni u to neće da vjeruju, i neka zato stigne nevjernike Allahovo prokletstvo!“ Takve osobe srcima znaju za postojanje Boga, ali Ga jezikom poriču.

Treća vrsta kufra, kufr prkosa, jeste kufr onih koji su poput Ebu Džehla i Ebu Taliba. Naime, takve osobe, premda znaju za postojanje Boga i to potvrđuju verbalnim putem, iz zavisti, opiranja ili nekih drugih razloga, kao što je strah od osude javnosti, ne žele da prihvate i ispovijedaju vjeru.

Četvrta vrsta jeste kufr hipokrizije, odnosno nifaka, koji se očituje u tome da osoba ne vjeruje u Boga srcem, iako jezikom potvrđuje Njegovo postojanje. Takve osobe se nazivaju munaficima. Također dodaje da Allah neće oprostiti onome ko pri sebi bude imao neku od tih vrsta kufra, a da ostale grijehe, mimo tog, može oprostiti onome kome hoće. (Ibn Manzur, s.a., V/144)

Politeisti ili mnogobošci (mušrici)

Širk / شِرْكٌ, jezički gledano, ima značenje udruživanje imetaka ili nečega drugog. U časnom Kur'anu navodi se dova Musaa, alejhisselam: „*Udruži ga* (ar. *ve ešriku*) u zadatku mome.“ (Taha, 32) Molio je Uzvišenog Allaha da ga pomogne njegovim bratom Harunom, alejhisselam, prilikom dostavljanja poziva u vjeru oholom faraonu koji se proglasio za božanstvo. Dakle, ima značenje udruživanja ili pridodavanja. (El-Isfahani, 2012: 548) Oni

koji vjeruju u postojanje više bogova, Uzvišenom Allahu prirodaju sudruga, pripisuju Mu ženu ili dijete te izjednačavaju nekoga s Njim, nazivaju se mušricima. Mnogoboštvo (*širk*) je oblik nevjerovanja ili krivovjerja. Ono što čeka na ahiretu nevjernike i krivovjernike, čeka i mušrike. Dakle, njihov status je identičan statusu onih koji se nazivaju kafirima.

Primjer za širk ove vrste, prateći kur'anski tekst, bilo bi vjerovanje jevreja da je Allah Sebi za sina uzeo Uzejra (Et-Tevbe, 30), kršćansko vjerovanje u trojstvo (El-Maide, 17, 72, 73), vjerovanje dijela stanovnika Mekke da su meleki Allahove kćeri (En-Nahl, 57; Ez-Zuhruf, 19 ili obožavanje bilo kakvih ljudi, kipova ili predmeta sa željom približavanja Allahu (Ez-Zumer, 3; Nuh, 23). Međutim, neophodno je napomenuti da se koncept širka, u koji su uključeni neki sljedbenici Knjige, i onaj po kojem su okarakterisani mekanski mušrici, međusobno razlikuju po svojoj prirodi i posljedicama. Zbog ove razlike, iako je muslimanima dozvoljeno da jedu hranu sljedbenika Knjige i da se žene njihovim ženama (El-Maide, 5), strogo im je zabranjeno da se žene politeistkinjama (El-Bakare, 221). Jer, sljedbenici Knjige ipak posjeduju neku vezu s nebeskom vjerom. (Okuyan, 1998: 140)

Širk o kojem smo govorili u literaturi se naziva „velikim širkom“, kojeg Uzvišeni Allah u časnom Kur'anu naziva „velikom nepravdom“ (Lukman, 13) i kojeg neće oprostiti. (En-Nisa, 48) Pored tog velikog širka, postoji i mali širk, tj. oprostivi i neoprostivi. (El-Isfahani, 2012: 548; El-Džewzije, 2003: 192) U posljednjem, 110. ajetu, sure El-Kehf, Uzvišeni Allah kaže: „Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, Njemu nikoga ne pridružuje!“ Pridruživanje Gospodaru nekoga ravnim u ibadetima i djelima koja se obavljaju izričito radi Njega naziva se prijetvornošću, *rijalukom* ili malim širkom, koji se očituje neiskreno činjenje djela sa željom da nas neko vidi. Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao: „Najviše čega se bojim za vas jeste mali širk.“ “Šta je to mali širk?”, prisutni upitaše. “Rijaluk (činjenje dobrih djela da bi ih ljudi vidjeli)!” odgovori Poslanik i nastavi: “Na Sudnjem danu, kada bude sudio ljudima prema njihovim djelima, Allah će reći: 'Idite onima zbog kojih ste radili dobra djela pa pogledajte hoće li vam oni ikakvu nagradu dati.’” (Sedić, 2004: 34-35) Inače, iz citiranog ajeta da se razaznati

da postoje dva uvjeta da bi djelo bilo primljeno: iskreno vjerovanje da je samo Allah Bog, iz čega proističe da je djelo učinjeno samo iz želje za postizanjem Njegova zadovoljstva, a ne iz nekih drugih pobuda i interesa, i da je u skladu s islamskim, šerijatskim propisima. (Halilović, 2024b: 356)

Munafici

Kur'anski pojam *munafik* / مُنَافِق (dvoličnjak, licemjer) izveden je iz riječi *nifak* / نِفَاق, koja prema El-Isfahaniju, čuvenom jezikoslovcu, znači: ulaženje u djelokrug vjerzakona (šerijata) na jedna vrata, a izlazak iz njega na druga. Dakle, munafik predstavlja sebe drugim ljudima drugačijim nego što je u svojoj stvarnosti; predstavlja se vjernikom, dok u suštini to nije. Jezikom iskazuje vjerovanje, dok u srcu skriva nevjerovanje. Riječ *nifak* (dvoličnjaštvo, licemjerstvo) u osnovi označava tunel koji je iskopan pod zemljom i koji ima dvije rupe, vidljivu i nevidljivu (kao što su to tuneli krtica), zato što munafik svojim riječima formalno ulazi u islam (kao što krtica ulazi u tunel na jedan ulaz), a izlazi iz njega nevjerovanjem koje skriva u srcu. Kao što je taj tunel ispunjen tamom, tako je i život munafika obavljen i ispunjen tamom! U časnom Kur'anu se na mnogo mjesta govori o munaficima, na nekih dvije stotine mjesta. Čitava jedna kur'anska sura, El-Munafikun, koja je objavljena u Medini i ima jedanaest ajeta, nazvana je po munaficima. Objavljena je povodom munafika u Medini koji su ometali Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. U velikom broju ajeta sure Et-Tevbe govori se o munaficima. Iznesene su njihove karakterne osobine i ukazano na njihovu podmuklost i opasnost po islam i muslimansku zajednicu. Zbog toga se ta sura u tefsirima spominje i kao *El-Fadiha* ili *Ona koja sramoti*, s obzirom da ih je razotkrila i ukazala na njihovo štetno ponašanje. Zanimljivo je da se riječ munafik u ovom obliku, odnosno u jednini, ne navodi u časnom Kur'anu, a što bi moglo aludirati na zaključak da je ova kategorija ljudi u većem broju prisutna u svakoj ljudskoj zajednici i da njihova prava prijetnja dolazi zbog toga što ih ima više. Toliki broj ajeta i posebna sura koji govore o toj vrsti ljudi ima za cilj skretanje pažnje vjernicima da budu oprezni jer je u pitanju izuzetno opasna skupina ljudi. (El-

Isfahani, 2012: 1079; Halilović, 2024a: 61; Halilović, 2024b: 69; Halilović, 2024c: 113; El-Gazali, 2021: 53; El-Kahtani, 2005)

Također, smatramo da bi jedno od značenja riječi munafik (مُنَافِقٌ), s obzirom na njenu etimologiju (*nefeka* / نَفَقَةٌ: trošak, rashod, izdatak, izdržavanje, nafaka) i značenje reciprocnosti treće vrste glagola u arapskom jeziku iz koje je izveden ovaj aktivni particip, tj. *munāfik*, moglo biti „skriveni koristoljubnik.“ Na to značenje su ukazuje u 67. ajetu sure Et-Tevbe kojeg ćemo kasnije analizirati, kao i u hadisu koji bilježi imam Ahmed: „Najteži namazi munaficima (skrivenim koristoljubnicima) su jacija i sabah, a da znaju šta je u njima otišli bi na njih, makar, i puzeći. Da neko od njih zna da će dobiti tetivu od debele ovce ili žlapu između papaka išao bi na svaki...”³¹

Nifak je dvovrstan: *en-nifak el-'akadi* (akaidski) i *en-nifak el-'ameli* (praktični). Prva vrsta se odnosi na vjeru i ubjeđenje. Dakle, munafik ove vrste pred ljudima se predstavlja vjernikom, mada je u suštini nevjernik. U časnom Kur'anu se govori da će se zbog tog nifaka boraviti u najnižoj razini Džehennema (*fi 'd-derki 'l-esfeli mine 'n-nār*)³², što je strašna prijetnja i upozorenje. Druga vrsta nifaka označava radnje i osobine koje se odnose na munafike, kao što su: laž, varanje, neizvršavanje preuzetih obaveza, bestidnost i slično, čega se svaki vjernik treba čuvati izgradnjom vlastitog ahlaka i duhovnim uzdizanjem. (Halilović, 2024a: 61-62; Okuyan, 1998: 146)

Kroz časni Kur'an nailazimo na sljedeće osobine kojima se opisuju munafici s obzirom na akaidski nifak:

1. Prikazuju se i ponašaju se kao da su vjernici, premda u dubini duša skrivaju kufr. Cilj im je da na taj način zavaraju druge ljude i vjernike. (El-Bekare, 9, 14; En-Nisa, 138, 141, 143; Et-Tevbe, 56, 62)
2. Bolesnih su, sumnjičavih srca i razjedinjenih srca te na Zemlji nered čine. (El-Bekare, 10-11; El-Hašr, 14; Muhammed, 22)
3. Vjernike smatraju bezumnim. (El-Bekare, 13)
4. U zabludi su i umjesto vjerovanja odabrali su nevjerovanje. (El-Bekare, 16, 17)

³¹ Ahmed.

³² En-Nisa, 145.

5. Gluhi su, slijepi, nijemi, neiskreni, sumnjaju u istinu i zaboravljaju da ne mogu umaći Allahu. (El-Bekare, 18-20)
6. Prevtljivi su i kalkulišu ko će biti u boljoj poziciji da im se priklone. Kada vjernici pobjeđuju, uz njih su, a kada pobjeđuju nevjernici, uz njih su. Također, skloni su pravdanjima. (En-Nisa, 141, 143; Et-Tevbe, 66)
7. Kada hoće da obave namaz, lijeno se dižu, i to čine samo da bi se prikazali pred drugima. (En-Nisa, 143; Et-Tevbe, 54)
8. Spletkare protiv vjernika, lažu, izbjegavaju borbu na Allahovom putu i kad bi u njoj učestvovali, predstavljali bi samo poteškoću vjernicima, jer bi širili nered i smutnju i izazivali nesigurnost. (Et-Tevbe, 41-47; 49; 74; 77-79; 82-83; 86; El-Munafikun, 1)
9. Odvraćaju vjernike od vjere i udaljavaju ih od Allahovog puta. (Et-Tevbe, 48; El-Hašr, 16)
10. Tužni kada se nešto lijepo dogodi Allahovome Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem. Skloni su izrugivanju Allaha, Njegova Poslanika i Njegovih ajeta. (Et-Tevbe, 50; 65; El-Munafikun, 5)
11. Ono što tobože potroše na Allahovom putu neće im biti primljeno. (Et-Tevbe, 53-54)
12. Ne treba se zanositi njihovim vanjskim izgledom, jer Allah želi da ih još za života na ovom svijetu kazni njihovom imovinom i djecom te da umru kao nevjernici. Oni su, s obzirom na vanjštinu, poput šupljih balvana. (Et-Tevbe, 55; 85; El-Munafikun, 4)
13. Plašljivi su, kukavice i škrtare. Plaše se vjernika više nego Allaha, zato što se plaše gubitka dunjaluka i zato što su nerazumi i nevjernici u Allaha. Munafici u vrijeme Allahova Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, plašili su se da bi mogla biti objavljena sura koja će ih razotkriti. Također, objavljene sure povećavale bi im sumnju i nifak. (Et-Tevbe, 56, 57; 64; 75-76; 125; El-Hašr, 13; El-Ahzab, 19)
14. Prigovaraju Allahovom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, zbog raspodjele zekata i vrijeđaju ga.

- Zadovoljni su samo u slučaju da im se dadne. (Et-Tevbe, 58; 61)
15. Boravit će u vječnoj džehennemskoj vatri, na njenom dnu, zajedno s nevjernicima; pravi su nevjernici i pogan, slični jedni drugima kao i davnašnjim narodima koji su uništeni. (Et-Tevbe, 67-70; 86-88; 95; En-Nisa, 140, 145)
 16. Uzvišeni Allah im neće oprostiti, pa čak i da Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, zamoli da im bude oprošteno. (Et-Tevbe, 80; El-Munafikun, 6)
 17. Uzvišeni Allah je Svom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, zabranio da klanja dženaza-namaz nekom od munafika kada umru. (Et-Tevbe, 84)
 18. Munafici iz redova beduina su gori od munafika iz urbanih područja. (Et-Tevbe, 97, 101)
 19. Čak i neko zdanje kao što je džamija, a koje izgrade munafici, uzrokovat će nanošenje štete. (Et-Tevbe, 110)
 20. Munafici ni u iskušenju ne uzimaju potrebne pouke i ne podržavaju Allahova Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, ashabe i vjernike. (Et-Tevbe, 126-127; El-Munafikun, 7-8)
 21. Munafici su prijatelji sljedbenicima Knjige koji ne vjeruju i slični su šejtanu koji čovjeka nagovora na nevjerstvo. Prijatelji su i nevjernika, uzimaju ih za zaštitnike i kod njih traže čast. (El-Hašr, 11, 14, 16; En-Nisa, 139)
 22. U vrijeme Allahova Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, nisu htjeli da mu dođu i zamole ga da za njih zatraži oprost od Uzvišenog Allaha. (El-Munafikun, 5)
 23. Munacifi su sušta suprotnost vjernicima. Vjernici traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćaju, i namaz obavljaju i zekat daju, i Allahu i Poslaniku Njegovu se pokoravaju (Et-Tevbe, 71), dok munafici traže da se čine nevaljala djela, a odvrćaju od dobrih, i ruke su im stisnute, zaboravljaju Allaha, pa je i On njih zaboravio. (Et-Tevbe, 67)

Iz kur'anskog *in extenso* opisa munafika, možemo zaključiti da posjeduju svojstva koja su identična svojstvima nevjernika. Munafici su, međutim, opasniji od nevjernika, zato što se prikazuju

i ponašaju kao da su vjernici, dočim su im srca ispunjena nevjerom i netrepljivošću prema vjernicima. Pored spomenutih kvalifikacija, vjerovatno postoje i neke druge, njima slične, koje nismo spomenuli.

OPIS NEVJERNIKA, KRIVOVJERNIKA I MNOGOBOŽACA KROZ KUR'ANSKI TEKST

Kada je riječ o nevjernicima ili krivovjernicima te mnogobošcima, oni su kroz kur'anski tekst opisani na sljedeći način:

Ne mare za opomenu

Prva osobina ateista koji neće da vjeruju jeste nemar spram opomene. Naime, nakon što je došao opis pravih i bogobojaznih vjernika u prvim pet ajeta sure El-Bekare, dolazi opis ateista koji negiraju i poriču istinitost Kur'ana i onoga što dostavljaju Božiji vjerovjesnici, čiji je pečat i kruna Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem. Njihova bitka odlika je inat, prkos i tvrdoglavo ustrajavanje u grijehu, čime zaslužuju da im se srca i uši zapečate, a pred oči postavi koprena, što ne dopušta da vide istinu i prepoznaju Pravi put. (Halilović, 2024a: 57) Budući da se u prvim pet ajeta sure El-Bekare govori o pravim vjernicima i njihovim osobinama, može se zaključiti da se ovdje govori o pravim nevjernicima, ateistima koji ne žele da vjeruju i koji ne dopuštaju da im se predstavi i objasni vjera, koje svaki spomen vjere iritira. Rekli bismo da je riječ o „zakletim neprijateljima vjere.“

Srca, oči i uši su im zapečaćeni

U 7. ajetu sure El-Bekare stoji: „Allah je zapečatio srca njihova i uši njihove, a pred očima njihovim je koprena; njih čeka patnja golema.“ Zbog zapečaćenosti srca, očiju i ušiju, ne mogu pojmiti, vidjeti i čuti istinu.

I sljedeći ajeti govori o zapečaćenosti srca i njihovoj nemogućnosti da shvate istinu: Et-Tevbe, 93; Muhammed, 24; Fussilet, 5, El-Isra, 46; El-En'am, 25; El-A'raf, 129; El-Hadždž, 46.

Srca su im otvrdnula i okamenila

Njihova srca su otvrdnula i postala okrutna poput kamena, pa na njih ne mogu djelovati savjeti. Razlog okrutnosti njihovih srca jeste ustrajavanje u grijehu. (Halilović, 2024a: 88)

Ajeti u kojima se govori o okamenjenim srcima nevjernika su sljedeći: El-Bekare, 74; El-Maide, 13; El-En'am, 25; Ez-Zumer, 22.

U časnom Kur'anu se i sljedbenici Knjige koji nisu vjerovali i koji su ubijali svoje vjerovjesnike opisuju kao oni čija su srca okorjela: „Ali zato što su zavjet prekršili i što u Allahove dokaze nisu povjerovali, što su ni krive ni dužne vjerovjesnike ubijali i što su govorili: 'Naša su srca okorjela' – Allah im je, zbog nevjerovanja, njihova srca zapečatio, pa ih je samo malo vjerovalo.“ (En-Nisa, 155)

Slijepi, nijemi i gluhi su

Oni nevjernici koji ne žele da čuju istinu i da povjeruju u ajetima se opisuju slijepima, nijemima i gluhim. (El-Bekare, 18, 171; Junus, 42-43; El-En'am, 25; En-Neml, 80)

Nemarni su gori od stoke

Uzvišeni Allah kaže: „Mi smo za Džehennem mnoge džine i ljude stvorili; oni srca imaju - a njima ne shvataju, oni oči imaju - a njima ne vide, oni uši imaju - a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori - oni su zaista nemarni.“ (El-A'raf, 179)

Poput mrtvaca su

Uzvišeni Allah kaže: „I ne možeš mrtve dozvati ni gluhe dovikati kada se leđima okrenu.“ (En-Neml, 80) Kao što se mrtva osoba ne može dozvati, tako se ni nevjernici koji ne žele da vjeruju ne mogu dozvati.

Odvraćaju druge od Kur'ana

Uzvišeni Allah kaže: „Oni koji ne vjeruju govore: 'Ne slušajte ovaj Kur'an, nego pravite buku da biste ga nadvikali!'“ (Fussilet, 26)

Oholi su i arogantni

Oholost je veliki grijeh. Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao da u Džennet neće ući onaj ko u srcu bude imao i trun oholosti. (El-Munziri, 2008: 50; Sedić, 2004: 119) Oholost se u hadisu definiše kao neprihvatanje istine, viđenje sebe boljim i većim od drugih te omalovažavanje drugih.³³ Oholost je najveći pokazatelj nevjerstva. Kada se ispita historija poslanika i vjerovjesnika, lahko se zaključi da su najveća prepreka poslanicima i vjerovjesnicima u borbi između vjere i nevjere bili ljudi koji su bili zarobljeni u svojoj oholosti. (Okuyan, 1998: 142) Ta osobina je upropastila Iblisa i udaljila ga iz Allahove blizine (El-A'raf, 13); navela faraona da sebi pripiše božanstvenost (En-Nazi'at, 24); potakla uglednike Nuhova naroda da mu se suprotstave (Hud, 27); zavela Ebu Džehla. O oholosti Iblisa govori se u sljedećim ajetima: El-Bekare, 34; El-A'raf, 11; El-Hidžr, 31; Sad, 74. O oholosti Nuhova naroda govori se u sljedećim ajetima: Hud, 27; Eš-Šu'ara, 111; Nuh, 7. O oholosti Ada govori se u 15. ajetu sure Fussilet. O oholosti Semuda govori se u 75. i 76. ajetu sure El-A'raf. O oholosti faraona govori se u sljedećim ajetima: El-A'raf, 146; El-Mu'minun, 45; El-Kasas, 38-39; En-Nazi'at, 24. O oholosti Velida b. Mugire, mušrika koji se suprotstavio poslaniku Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, govori se u suri El-Mudessir (11-26). O oholosti se općenito govori u sljedećim ajetima: Lukman, 18-19; Es-Saffat, 35; Ez-Zumer, 59-60, 72; El-Mu'min, 27, 35, 56; El-Ahkaf, 20; El-Džasije, 8. (Okuyan, 1998: 143; Eš-Ša'ravi, 2006; Ibn Abbas, 2007: 249-250)

Skloni su izrugivanju

Nesumnjivo je da će ohole osobe biti sklone izrugivanju. Nevjernici su, vidjevši sebe boljim, ponižavali poslanike, vjerovjesnike i vjernike, kinjili ih, oholeći se nad njima, prezirali ih i izvrgavali ruglu. O tome se govori u sljedećim kur'anskim ajetima: Hud, 27; Furkan, 41; El-Enbija, 2; El-Mu'minun, 110; Eš-Šu'ara, 5.

Časni Kur'an jasno kaže da su oni koji vjeru koriste kao sredstvo zabave i igre zavedeni životom na ovom svijet, da neće

³³ Ebu Davud (وَلَكِنَّ الْكِبْرَ مَنْ بَطَرَ الْحَقَّ، وَغَمَطَ النَّاسَ)

biti spašeni i da su oni koji imaju te karakteristike nevjernici. (El-En'am, 70; El-A'raf, 50-51) Nevjernici su se izrugivali poslanicima: „Kad te vide, rugaju ti se: 'Je li ovo onaj kojeg je Allah kao poslanika poslao?'“ (El-Furkan, 41) te vjernicima: „Nevjernici se smiju onima koji vjeruju; kada pored njih prolaze, jedni drugima namiguju, a kada se porodicama svojim vraćaju, šale zbijajući vraćaju se; kada ih vide, onda govore: 'Ovi su, doista, zalutali!'“ (El-Mutaffifun, 29-32)

Prihvataju i vjeruju u ono što žele, a ne vjeruju i ne prihvataju ono što ne žele

Za one koji parčaju vjeru i prihvataju nešto od nje, a nešto negiraju, časni Kur'an kaže da su nevjernici. (Okuyan, 1998: 143) O takvima se časni Kur'an izražava na sljedeći način: „Oni koji u Allaha i poslanike Njegove ne vjeruju i žele da između Allaha i poslanika Njegovih u vjerovanju naprave razliku, i govore: 'U neke vjerujemo, a u neke ne vjerujemo', i žele da između toga nekakav stav zauzmu – oni su zbilja pravi nevjernici; a Mi smo nevjernicima pripremili sramnu patnju.“ (En-Nisa, 150-151; vidi i: El-Bekare, 85; El-En'am, 159)

Skloni su raspravi i prepirki bez posjedovanja potrebnih kvalifikacija

U časnom Kur'anu stoji:

„Kako ne vidite da vam je Allah omogućio da se koristite svim onim što postoji na nebesima i na Zemlji i da vas darežljivo obasipa milošću Svojom, i vidljivom i nevidljivom? A ima ljudi koji raspravljaju o Allahu bez ikakva znanja, bez ikakve upute i bez knjige svjetilje.“ (Lukman, 20)

„Ima onih koji dolaze da te slušaju, ali Mi smo na srca njihova zastore stavili, da Kur'an ne bi razumjeli, i gluhim ih učinili, pa i ako bi sve dokaze vidjeli, opet u njih ne bi povjerovali. A kada ti dolaze da se s tobom raspravljaju, govore oni koji ne vjeruju: 'To su samo izmišljotine naroda davnašnjih!'“ (El-En'am, 25)

Ubejj b. Halef, koji je zaboravio način na koji je stvoren, negirao ponovno proživljenje i raspravljao s Poslanikom, sallallahu

alejhi ve sellem, pitajući ga ko će oživjeti istruhle kosti³⁴, bio je jedan od onih koji spadaju u ovu skupinu. Osim toga, Nadr b. Haris, koji je otišao u Iran i naučio priče o Isfendijaru i Kisri i pokušao da njima zavede ljude oko Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, također se smatra jednim iz te skupine. Naravno, raspravljanje s iskrenom namjerom o istini preko istraživanja, pozitivna razmjena ideja i insistiranje na otkrivanju istine ne mogu se smatrati karakteristikama bogohulne rasprave. (Okuyan, 1998: 144)

Poriču i negiraju istinu

Nevjernici su se uvijek okretali od svih istina koje je Allah preko Svojih poslanika slao i poricali ih. Posebno se istuču nevjernici koji su poricali stine koje je donio naš Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, nazivajući ih „izmišljotinama naroda davnašnjih“ (El-En'am, 25; El-Enfal, 31; En-Nahl, 24; El-Furkan, 5; El-Kalem, 15), očitim sihirom ili vradžbinom (El-En'am, 7), lažima i neistinama (El-Ahkaf, 11) ili riječima pjesnika ili proroka (El-Hakka, 41-42). Bilo je i onih koji su mudžize i ajete poricali, bez da su ih kvalificirali spomenutim kvalifikacijama (El-En'am, 4-5; Eš-Šu'ara, 5). Te negativne attribute nevjernici su prisposobljavali svim poslanicima (El-Hadždž, 42-44; Kaf, 12-14).

Uzeli su strast sebi za boga

Uzvišeni Allah kaže: „Reci ti Meni ko će uputiti onoga koji je strast svoju za boga svoga uzeo, onoga koga je Allah, znajući ga, u zabludi ostavio i sluh njegov i srce njegovo zapečatio, a pred oči njegove koprenu stavio? Ko će mu, ako neće Allah, na Pravi put ukazati? Zašto se ne urazumite?“ (El-Džasije, 23)³⁵

³⁴ Mudžahid, Ikrima, Urve b. ez-Zubejr, Es-Suddi i Katade vele: „Došao je Ubejj b. Halef Poslaniku, noseći u ruci truhlu kost, mrveći je i rasipajući po zraku, pa je rekao: 'Muhammede, ti tvrdiš da će Allah ovo oživiti?!' Poslanik mu na to reče: 'Da, Uzvišeni Allah će te usmrtniti, potom proživiti, a potom odvesti u Vatru.' Tada su objavljeni ti ajeti iz sure Jasin.“ (Ibn Kesir, 2002: 1162)

³⁵ O istom govori i 43. ajet sure El-Furkan.

Nevjernici su pomagači i zaštitnici jedni drugima

U 73. ajetu sure El-Enfal stoji da su nevjernici jedni drugima prijatelji, pomagači i zaštitnici (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ). Također, u časnom Kur'anu stoji i da su vjernici i vjernice jedni drugima prijatelji, pomagači i zaštitnici (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ). Zanimljivo je, međutim, da se za munafike ne kažu da su prijatelji i zaštitnici jedni drugima (أَوْلِيَاءُ), budući da munafik gleda samo vlastiti i individualni interes. Dakle, spreman je izdati i sebi bliskog zbog vlastitog interesa. Časni Kur'an u 67. ajetu sure Et-Tevbe za munafike i munafikinje kaže samo da su slični jedni drugima (الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ).

Nevjernici gube nadu u milost, pomoć i olakšanje od Uzvišenog Allaha

U 87. ajetu sure Jusuf stoji: „Zaista nadu u Allahovu milost, pomoć i olakšanje (رَوْحٌ) gubi samo narod koji ne vjeruje.“

NEKI DRUGI KUR'ANSKI KONCEPTI KOJI SU U KORELACIJI S KONCEPTOM KUFRA

Koncept *kufra* predstavlja centralni koncept časnog Kur'ana koji fungira kao kohezivni faktor svih negativnih vrijednosti, bilo onih koje se odnose na neispravna vjerovanja bilo na nepoželjna i ogavna ponašanja. Zapravo, taj koncept je temelj svih negativnih i nepoželjnih kvaliteta. Čini se da ova činjenica implicira da pravu prirodu kufra shvatamo tek kada prepoznamo prirodu elemenata koji ga sačinjavaju. (Izutsu, 2013) Te elemente ili koncepte koji se u časnom Kur'anu navode paralelno s konceptom kufra spomenut ćemo u ovom odjeljku.

Fisk – fusuk (فُسُوقٌ - فُسُوكٌ)

Osnovno značenje tog koncepta jeste „izlazak iz okvira pokornosti“, dakle, „nepokoravanje Allahu i Njegovim imperativima.“ (Izutsu, 2013) Nevjernik je osoba koja je permenentno izvan okvira pokornosti Uzvišenom Allahu i koja je čvrsto odlučila raditi zlo do samoga kraja (Rahman, 2011: 74), dok je prijestupnik ona osoba koja nije nužno nevjernik. Vjernik griješenjem trenutačno izlazi iz okvira pokornosti i tako postaje

prijestupnik, ali se kaje i ponovo vraća u spomenute okvire. Također, vjernik napušta okvire pokornosti zbog trenutačne slabosti, ali ne zbog potpune ravnodušnosti prema tom pitanju. U sljedećim ajetima, ovaj koncept, kojim se kvalifikuju nevjernici, munafici i Iblis, koristi se kao antonim koncepta „iman/vjera“, a kao što su sljedeći: El-Bekare, 99; Alu Imran, 82, 110; Et-Tevbe, 84, 99; El-Maide, 25, 81; Et-Tevbe, 24, 67, 96; El-A'raf, 102; El-Kehf, 50; El-Hadid, 16, 26; El-Hašr, 19. U ovim ajetima nevjernici, munafici i Iblis se nazivaju „fasicima“, tj. onima koji kontinuirano žive izvan granica pokornosti Uzvišenom Allahu. Međutim, kada se ovaj pojam dovodi u vezu s vjernicima, kada ima značenje trenutačnog napuštanja onog naređenog, odnosno grijeha, onda se ne upotrebljava particip aktivni, već glagolska imenica, zato što particip aktivni ukazuje na to da je taj pojam postao karakterna osobina i da je srastao s akterom, dok glagolska imenica ne ukazuje na to. U nekim ajetima „fisk“ ili glagoska imenica označava ogavan grijeh, kao što je jedenje onoga pri čijem klanju nije spomenuto Allahovo ime (El-En'am, 121), nanošenje štete pisarima i svjedocima pri sklapanju poslovnog ili kupoprodajnog ugovora te pozajmice (El-Bekare, 282), objeda i optuživanje čestitih žena da su počinile nemoral i nedovođenje četiri svjedoka (En-Nur, 4).

Zanimljivo je da Uzvišeni Allah u 19. ajetu sure El-Hašr govori o onima koji su zaboravili na Njega da su *fasci*. To ukazuje na veličinu grijeha zaborava na Uzvišenog Allaha, zato što neminovno vodi u *kufir*, budući da zaborav na Njega vodi *gaflatu* (*nemar*), a *nemar* zapostavljanju i zaboravljanju Njegovih naredbi i zabrana. (El-Gazali, 2021: 52) Iz toga možemo zaključiti i da *zikr* vodi jačanju imana.

Lutov narod je činio veliki i ogavni grijeh sodomije, veliki grijeh koji vodi u *kufir* i Džehennem. Uzvišeni Allah ih u 34. ajetu sure El-Ankebut naziva „fasicima.“ S tim u vezi, da bismo naglasili ogavnost i veličinu tog grijeha, spomenimo kako Uzvišeni u 36. ajetu iste sure govori o Šu'ajbovom narodu i naziva ih „mufsidima“, odnosno „onima koji nered čine.“ Oni su nered činili tako što su na kantar i litru zakidali. Prema tome, iako su oba ta naroda bila nevjernička, ogavnost grijeha prvih doveo ih je do toga da budu okarakterisani „fasicima“, zato što sodomija brže približava *kufiru* nego zakidanje na kantar i litru.

Zaključimo kako grijesi, posebno oni ogavni, vode u neverovanje i nagrízaju iman. Stoga, potrebno je izbjegavati sve grijehe, zato što štete imanu.

***Fudžur* (فُجُور)**

Iako pojam *fadžir* / فَاجِرٌ nužno ne označava osobu koja ne vjeruje, kroz časni Kur'an javlja se kao njezino neodvojivo svojstvo. Predmetni pojam označava osobu koja je skrenula s pravog puta i koja radi nešto što je jako nedolično. Ne radi se, dakle, o običnom grijehu i posrnuću, već o grijehu koji može rezultirati nevjerovanjem ili koji je neodvojivo svojstvo nevjernika. Naprimjer, u suri El-Kijame, od 3. do 5. ajeta, stoji: „Zar čovjek misli da kosti njegove nećemo sakupiti? Hoćemo, Mi možemo stvoriti jagodice prsta njegovih ponovo. Ali, čovjek hoće dok je živ da griješi (ar. *li jefdzure*).“ U 7. ajetu sure El-Mutaffifun stoji da je knjiga teških grešnika (*fudždžār*) u Sidždžinu. Sura govori o onima koji zakidaju pri mjeranju na litru i kantaru zato što ne razmišljaju o tome da će biti proživljeni i što su poricali dan proživljenja. Kao što se navodi u tefsirima, riječ je o Šuajbovom narodu koji je uništen zbog nevjerovanja i teških grijeha koji su činili, od kojih je bilo i zakidanje na vagi. *Sidždžin* koji se spominje u ajetu jeste vječiti zatvor i bolna kazna. Ova riječ istovremeno označava tjeskobu i nizak položaj, najniži stepen u kakav će u Džehennemu dospjeti teški grešnici i prijestupnici. (Ibn Kesir, 2002: 1533) U suri Eš-Šems stoji da je Gospodar čovjeku usadio u psihu shvatljivost puta dobra i puta grijeha (*fudžūr*). U suri Nuh, u 26. i 27. ajetu, stoji: „I Nuh reče: 'Gospodaru moj, ne ostavi na Zemlji nijednog nevjernika, jer, ako ih ostaviš, oni će robove Tvoje u zabludu zavoditi i samo će grešnika (ar. *fādziren*) i nevjernika rađati!“ U 42. ajetu sure Abese stanovnici Džehennema su opisani kao fedžere. U suri El-Infitar stoji da će teški grešnici (ar. *fudždžār*) zauvijek ostati u Džehennemu. U istoj suri stoji da će čestiti (ar. *ebrār*) zasigurno ući u Džennet. Dakle, pojam *fudžūr* je antonim pojma *birr* (*najveće dobročinstvo*), koji je u ajetu opisan kao: „Nije dobročinstvo (*birr*) u tome da okrećete lica svoja prema istoku i zapadu, nego su dobročinitelji oni koji vjeruju u Allaha, u drugi svijet, u meleke, u knjige, u vjerovjesnike, te oni koji od imetka, iako im je drag, daju rođacima i siročadi, siromasima i putnicima

namjernicima, prosjacima, i za otkup iz ropstva, oni koji namaz obavljaju i zekat daju, i koji obavezu svoju, kada je preuzmu, ispunjavaju, te oni koji su strpljivi u neimaštini i u bolesti, i za vrijeme borbe. To su oni koji su iskreni i oni koji se Allaha boje.“ (El-Bekare, 177) Uzevši u obzir i činjenicu da se pojmovi *fudžūr* i *fādžir* javlja u mekanskim surama, koje su posvećene vjerovanju, sadrže kazivanja o vjerovjesnicima i minulim narodima i prijetnje nevjernicima (Karić, 1995: 136-140), te 177. ajet sure El-Bekare, možemo zaključiti da se pod tim pojmovima podrazumijevaju veliki i teški grijesi koji izvode iz vjere i koji su odlika nevjernika, budući da se Objava u to vrijeme obraćala nevjernicima Mekke. Musliman može počiniti takav grijeh, ali njegovim činjenjem neće izaći iz okvira vjere sve dok ga ne ohalali. No, ne zaboravimo činjenicu da učestalo činjenje takvih grijeha umrtvi srce i utrne svjetlo imana u njemu. Imam Ebu Hanifa u svom traktatu o postulatima islamske vjere kaže: وَالصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ جَائِزَةٌ: „Dozvoljeno je obaviti namaz za svakim predvodnikom ako je vjernik, bio on dobar ili grešan.“ (Silajdžić i Beglerović, 2016: 104, 111) Kao što se vidi, i spomenuti imam koristi predmetni pojam za imenovanje (teških) grešnika i počinioca (ogavnih i velikih) grijeha.

Zulm / zulum (ظُلْمٌ)

Koncept *zulma*, s obzirom na jezičko značenje, obuhvata sve nepravedne radnje, zakidanje drugih za njihova prava, stavljanje nečega na mjesto koje mu ne pripada, prelaženje zacrtanih granica i sl. U tom značenju i u našem jeziku fungira pojam *zulum*. To je koncept koji unutar kur'anskoga teksta zauzima važno mjesto. Predstavlja jedan od najvažnijih kur'anskih koncepata s negativnim konotacijama. (Kara, 2016: 100) Uzvišeni Allah Sebi eksplicite odriče *zulm*, i to u apsolutnom smislu. Naime, Uzvišeni u suri En-Nisa, u 49. ajetu, kaže: بَلِ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُزَكِّيَ مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلِمُونَ فِتْيَالًا: „Međutim, Allah oslobađa od grijeha onoga koga On hoće, i nikome se neće, ni koliko jedan „fetil“ nepravda učiniti.“ „Fetil“ (فتيل) predstavlja končić koji se može uočiti na datulinoj košpici, a nalazi se preko sredine, tačnije u njenom udubljenju. Ajet je u kontekstu Allahove apsolutne pravednosti. Kada govori o ljudskim grijesima i polaganju računa za iste, Allah kaže da nikome neće biti učinjena

nepravda pa ni koliko je težina ovog končića koji se nalazi u udubljenju košpice. Isto tako, Uzvišeni Allah jasno kaže: „Ja nisam prema robovima Svojim nepravičan.“ (Kaf, 29) Uviđa se da se ovaj koncept, kada se dovodi u vezu s Njim, koristi u kontekstu polaganja računa na Sudnjem danu.³⁶ (Isutzu, 2013)

U vezi ljudi, ovaj koncept označava prelaženje Allahovih granica, činjenje grijeha i zabranjenog. O tome se govori u sljedećim ajetima: El-Bekare, 35, 229, 231; Alu 'Imran, 117; Jusuf, 17³⁷; En-Nisa, 160-161; El-Maide, 38; Et-Talak, 1.

Kada je u pitanju ulaženja u posjed i prava drugih, u kontekstu govora o predmetnom konceptu, zanimljivo je da je mnogobožački narod kojem je bio poslan Ibrahim, alejhisselam, nazvao „zalimom“ onoga ko im je porazbijao njihove idole. (El-Enbija, 58-59)³⁸

U kontekstu zulma kao zalaženja u prava drugih, poznato je da je ispovijedanje tevhida dug prema Allahu i Njegovo pravo kod robova. Zbog toga se širk u časnom Kur'anu naziva „ogromnim zulmom.“ Jer, Allahovo pravo da Mu se ispovijeda tevhid je najveće pravo, pa je, shodno tome, kršenje tog prava najveći oblik nepravde! U 13. ajetu sure Lukman stoji: „Ne smatraj druge Allahu ravnim, širk je, zaista, golem zulm!“

Sumirajmo, *zulm* se u časnom Kur'anu javlja u tri značenja:

1. *Zulm prema Uzvišenom Allahu*: najveći oblik oblik zuluma jesu kufr i širk.³⁹ U vezi širka i njegove veličine i

³⁶ Allahova apsolutna pravednost i nenaošnje nepravde se potcrtavaju i u sljedećim ajetima: El-Bekare, 281; El-Enfal, 51; Hud, 117; Gafir, 17; El-En'am, 131.

³⁷ U ovom ajetu se govori o kazni koju su Egipćani primjenjivali za kradljivca. Kradljivac je nazvan „zalimom“, zato što uzima ono što nije njegovo, dakle, oduzimanje ljudima njihovo pravo.

³⁸ Glede korištenja koncepta *zulma* kao nanošenja nepravde drugih su i ajeti: El-Hadždž, 39-40; El-En'am, 10, 52.

³⁹ Pogledaj: El-Enfal, 54; Lukman, 13. Također, u 29. ajetu sure Er-Rum, Uzvišeni kaže: „Ali, *nevjernici* (ar. *zalimun*) lahkomišleno slijede strasti svoje.“ Dakle, i u ovom ajetu se nevjernici imenuju zalimima, jer nanose *zulm* sebi, tako što ne vjeruju u Gospodara, ili Mu nekog pripisuju ravnim. Uzvišeni Allah kaže: „I stanovnici Dženneta će stanovnike Vatre dozivati: Mi smo našli da je istinito ono što nam je Gospodar naš obećao, da li ste i vi našli da je istinito ono što je vama Gospodar vaš obećao? - Jesmo! - odgovorit će. A onda će jedan glasnik među njima viknuti: 'Neka Allahovo prokletstvo ostane nad

opasnosti, u ajetu stoji: „Allah, doista, neće oprostiti da se Njemu išta ravnim pridružuje, a oprostiti će sve mimo toga kome On hoće! A onaj ko drugog Allahu pridružuje, on čini potvoru i grijeh veliki!“ (En-Nisa, 48)

2. *Zulm prema ljudima*: riječ je o nepravdi i zakidanju drugih za prava koja im pripadaju.
3. *Zulm prema sebi*: Uzvišeni Allah govori o tome da ljudi sebi nanose zulum griješenjem. (Fatir, 32). Zapravo, svaki grijeh, bez obzira da li bio prema Allahu, drugim ljudima ili sebi, predstavlja nanošenje zuluma sebi, zato što grijeh osobu vodi u propast. (El-Dževzijje, 1996) Oni koji se ne pokaju za grijehe, također čine sebi zulum.⁴⁰ Zanimljivo je da se u ajetima koji govore o čovjekovom nanošenju zuluma samome sebi, imenica čovjek uvijek koristi u pluralu (*en-nās*), a ne u singularu. Iz ovoga se može shvatiti da je čovjekova samookrutnost posjeduje socijalne reperkusije; čovjek i društvo su međusobno uvjetovani i u međusobnom su odnošaju. Grijesi društva utiču na individuu, ali i grijesi individue utiču na njeno socijalno okruženje. (Kara, 2016: 101; 163; Öztürk, 2012)

Zulma se, bez obzira o kojoj se vrsti radilo, treba čuvati, jer „Allah ne voli zalime“ (Alu Imran, 57, 140) i zato što „zalimi neće uspjeti.“ (El-En'am, 21)

U časnom Kur'anu postoje i neki drugi koncepti koji su u korelaciji sa konceptom zulma, poput:

1. *tugjān* (طُغْيَانٌ)

Odnosi se na prelaženje granica i svake mjere, osionost, obijest, prkos, aroganciju, neobuzdanost i sl. Iz istog korijena potiče i pojam *tagut* (lažno božanstvo, idol, kumir). Faraon je osoba koja se u časnom Kur'anu najčešće opisuje tim pridjevom. (Taha, 24, 43, 45; En-Nazi'at, 17; El-Fedžr, 11) *À propos* čovjeka kao ljudskog bića, predmetni koncept se koristi za atribuiranje

zalimima, koji su od Allahova puta odvrćali i nastojali da ga iskrive, i koji u ahiret nisu vjerovali!” (El-A'raf, 44-45) Vidimo da je i ovdje za *kafire* upotrebljen naziv *zalimi*.

⁴⁰ “A oni koji se ne pokaju - sami sebi čine nepravdu.” (El-Hudžurat, 11)

osoba koje se zbog materijalnih dobara osjete neovisnim i obijesnim (El-Alek, 6-7). S obzirom na navedeno, možemo zaključiti da je osjećaj samodovoljnosti i neovisnosti ono što čovjeka može dovesti u situaciju da se čak i zaboži! U tefsirima se navodi da je faraon rekao „Ja sam vaš vrhovni gospodar“ (En-Nazi'at, 24) zato što je bio vrlo imućan i što ga je dugo služilo zdravlje, te da je proživio četiristo mjeseci a da nije imao ni glavobolje niti da se preznojio. Da ga je migrena držala samo sahat, ne bi mu ta misao naumpala. Dakle, iskušenja vjernika podsjećaju da je ovisno biće i da ima potrebu za božanskom podrškom. Kada to rob uoči, onda zastaje kod postavljenih granica. (El-Iskenderi, 2000: 233)

2. *mu'tedin* (مُعْتَدٍ)

Kroz kur'anski tekst, ovaj koncept označava onu osobu koja je sklona nasilju i ne poznaje granice, uzurpatora tuđih prava, drznika i bundžiju koji ustaje protiv Allahovih normi, onoga koji bezočno gazi sve kako bi došao do vlastite koristi, koji pruža ruku prema nedozvoljenome i sl. U suri Kaf (24-25) govori se da će takvi završiti u Džehennem, dok se u 190. ajetu sure El-Bekare spominje da ih Allah ne voli. U časnom Kur'anu, predmetnim konceptom se opisuju mušrici (Et-Tevbe, 10; El-Kalem, 12) i navodi se da takvi poriču Sudnji dan (El-Mutaffifun, 12-13), u lažu poslanike ugone pa im zbog toga Allah pečati srca (Junus, 74), te da su prokleti (El-Maide, 78). (Isutzu, 2013; Kara, 2016: 168).

No, prelaženje granica nije vezano samo za nedozvoljeno, dapače, sljedeći, 87. ajeti sure El-Maide, nam poručuje: „Vjernici, ne uskraćujte sebi lijepe stvari koje vam je Allah dozvolio, samo ne prelazite mjeru, jer Allah ne voli one koji pretjeruju.“ Dakle, vjernici se upozoravaju da ne prelaze granice, zato što Allah takve ne vole. Prema ajetu, prelaženje granica može biti i kada sebi uskraćujemo ono što se dozvoljeno, pa se tako dovedemo u opasnost. Ajetom se zabranjuje kruti asketizam koji šteti čovjeku i koji nalikuje asketizmu nekih nemuslimana. Ajet je objavljen zbog skupine ashaba među kojima su bili Ebu Bekr, Alija, Ibn Mes'ud, Abdullah b. Amr, Ebu Zerr, Salim Mevla Ebi Huzejfe, Mikdad b. Esved, Selman Perzijanac i Ma'kil b. Mukarrin, koji su se jedne prilike okupili u kući Osmana b. Maz'una i dogovorili se da će noću

klanjati, danju postiti i da neće spavati u posteljama. (El-Kurtubi, 2018: 325)

3. *musrif* (مُسْرِفٌ)

Kur'anski koncept *musrif* je u bliskoj vezi sa spomenutim pojmovima, s obzirom na njegovu etimologiju. Naime, tvore zajedničko semantičko polje, budući da označavaju u najgrubljem prelaženje postavljenih granica i prevršavanje mjere u činjenju grijeha. U ajetima, predmetni koncept opisuje one koji bespravno jedu imetke siročadi (En-Nisa, 6), nemilice na nemjestu troše svoje imetke i rasipaju imovinu (El-En'am, 141), nemilice lažu (Gafir, 28), prekomjerno čine grijeha (Ez-Zumer, 53), upražnjavaju protuprirodni blud (El-A'raf, 81), ne rade ništa osim što čine nered i koji nikada ništa ne rade kako treba (Eš-Šu'ara, 150-152), prelaze sve granice u zlu (El-Maide, 32). Također, vjernici se upozoravaju da se ne kiče i ne gizdaju previše kada se odijevaju, jedu i piju te da tako ne prelaze granice i ne pretjeruju (El-A'raf, 31).

Uzvišeni Allah eksplicite kaže da ne voli one koji su *musrif* (El-En'am, 141), da takve ostavlja u zabludi (Gafir, 34), da će biti kažnjeni (Taha, 127) i da će biti stanovnici Džehennema (Gafir, 43).

Može se zaključiti da se predmetnim konceptom označavaju one osobe koje se ekstremno i bez grižnje savjesti ponašaju. Faraona, Lutov narod i druge osobe koje se kvalifikuju tim konceptom karakterizirali su nemoral i okrutnosti, kako bi ostvarili svoje ciljeve i interese, pa su zbog toga zanemarivali sve granice. Takva ekstravagantna ponašanja su u svrhu zadovoljenja strasti i postizanja ovozemnih dobara. Od čovjeka čine zločinitelja koji uzalud traći život, mijenja vječni ahiret za prolazni dunjaluk te zloupotrebljava znanje i inteligenciju koji su mu dati da bi spoznao istinu i činio dobra djela. (Izutsu, 2013; Kara, 2016) Vjernici se upozoravaju da ne prelaze granice u dozvoljenome, zato što ih to može, korak po korak, odvesti u ono što je zabranjeno i samim tim u propast.

4. *džebbar* (جَبَّارٌ)

Osobe koje sebe smatraju samodostatnima i koje zbog toga kinje druge i nanose im nepravdu u Kur'anu časnom se spominju pod nazivom *džebbar*. U kur'anskom tekstu ovaj se koncept spominje 10 puta (El-Maide, 22; Hud, 59; Ibrahim, 15; Gafir, 35;

Kaf, 45; Merjem, 14; Merjem, 32; El-Kasas, 19; El-Hašr, 23; Eš-Šu'ara, 130). Ovaj koncept u nekim ajetima prate atributi *'anīd* (uporan, inadžija), *mutekebbir* (arogantan, ohol) i *'asijj* (nepokoran). Također se spominje da je Allah takvima zapečatio srca (Gafir, 35). U 13. i 14. ajetu sure Merjem govori da je Jahja, alejhisselam, bio dobar prema roditeljima i da nije bio *džebbar* i *'asijj*.

SLABOSTI KOJE SU INHERENTNE ČOVJEKU KAO LJUDSKOME BIĆU

Priroda ili narav je ono s čim je čovjek stvoren. U ovom dijelu pažnju ćemo skrenuti na neke negativne značajke čovjeka koje on nosi zapisane u svojoj naravi, dakle s kojima je rođen i koje su mu inherentne te protiv kojih se mora boriti ili koje mora kanalisati i držati u određenim granicama.

1. Čovjek je slabašno i nejak stvorenje

Kur'an časni kaže: „Allah želi da vam olakša – a čovjek je stvoren kao nejak biće.“ (En-Nisa, 28) Jako zanimljivo tumačenje predmetnog ajeta iznosi prof. dr. hfz. Safvet Halilović, autor prvog cjelovitog tefsira na bosanskom jeziku kojeg je napisao Bošnjak, koji ćemo parafrazirati u narednim redovima. Naime, ovo je prvo mjesto u Kur'anu časnom gdje se spominje čovjek kao ljudsko biće (ar. *el-insān* / الْإِنْسَانُ). Interesantno je da se pri prvom spominjanju čovjeka iznosi upravo ta njegova karakteristika. Određeni član uz pojam *el-insān* ukazuje na to da se odnosi na svakog čovjeka. Dakle, nije nejak samo onaj ko je bolestan ili star, već je to osobina svakog čovjeka. Čovjek je nejak biće i s obzirom na njegovu tjelesnu, fizičku konstrukciju. S medicinskog aspekta, čovjek se sastoji od 12 različitih sistema. Da bi čovjekovo tijelo funkcionisalo, potrebno je da radi 11 od tih 12 sistema (osim reproduktivnog). Reproductivni sistem je potreban za održavanje i opstanak vrste, ali ne i za opstanak individue. Poremećaj nekog od tih sistema uzrokuje bolest u ljudskom organizmu, dok potpuno zatajenje znači smrt na ovom svijetu. (Halilović, 2024a: 327-328; Halilović, 2012: 91-93; Wilcox, 2007) No, čovjek nije slab samo s obzirom na njegovu fiziološku stranu, već i na psihološku. Naime,

čovjeku je teško kontrolisati i vlastite prohtjeve i vlastiti *nefs*.⁴¹ Čovjeka s lakoćom slamaju strasti i pada pred iskušenjima. Ukoliko želi uspjeti, čovjek mora da odgoji *nefs* metodama duhovnog odgoja. (Eš-Šems, 9) Da nije moguće očistiti ga, Gospodar ne bi spominjao da će uspjeti onaj koji ga očisti, tj. odgoji! Stvoritelj, prije govora o tome da će uspjeti onaj ko očisti *nefs*, kaže da mu je put dobra i put zla shvatljivim učinio, (Eš-Šems, 8) što implicira zaključak da je u narav čovjeka položen jedan duhovni predujam za duhovni odgoj. Budući da je čovjek stvoren slabim, a k tome i dvodimenzionalno je biće od tijela i psihe, te slabosti obuhvataju obje te dimenzije. Stvoritelj čovjeka najbolje poznaje njegovu prirodu pa mu je poslao Kur'an časni kao uputu, a u kojem stoji da Allah želi da mu olakša. Dakle, cilj Objave je da olakša čovjeku njegov bremeniti život. Ibn el-Kajjim navodi da je Allah objavio 104 Nebeske Knjige, koje su potom rezimirane u tri velike: Tevrat, Zebur i Indžil. Potom su one rezimirane u jednu, Kur'an. Kur'an je sažet u Fatihi, a Fatiha u ajetu: „Samo Tebe obožavamo i samo od Tebe pomoć molimo.“ Dakle, suštinska poruka svih Nebeskih Knjiga je sadržana u ajetu koji sugerira da je čovjek slabašno biće i da mu je potrebna pomoć. S obzirom na to, cilj kur'anskih propisa i odredbi je da osnaže čovjeka i uzdignu ga iznad toga da bude rob materiji, strasti, idola ili nečeg drugog. Prema tome, na prvom mjestu na kojem se u Kur'anu spominje čovjek, spominje se da je stvoren slabim i nejakim. To se može povezati sa surom El-Asr u kojoj stoji da su svi ljudi na gubitku, osim onih koji vjeruju, dobra djela čine i jedni drugima preporučuju istinu i strpljenje. Shodno tome, to nejako i krhko biće neće biti na gubitku ukoliko prihvati Božiji put, koji je oličen u vjerovanju, činjenju dobrih djela, izdržljivost i potpomaganje u dobru. (Halilović, 2024a: 328)

I u 34. ajetu sure Er-Rum spominje se čovjekova slabost, samo što se naglašava da se radi o fizičkoj slabosti, da je čovjek

⁴¹ Nefs je koncept koji se u Kur'anu spominje stotinu četrdeset puta. U formi množine (*nufūs* i *enfus*) navodi se stotinu pedeset pet puta. Ebu Hamid el-Gazali u svome *Ihja'u* govori o dva dominantna značenja riječi *nefs*. Pod prvim njezinim značenjem misli se na ukupnu moć srdžbe i strasti u čovjeku. U ovom značenju najčešće je koriste sufije. Ovim značenjem ukazuje se na sveukupna pokušena svojstva u čovjeku. Zato sufijski autoriteti kažu da se mora boriti protiv *nefsa* (*mudžāheda*) u cilju njegova obuzdavanja. (Havva, 2003)

stvoren slabim i da starenjem slabi. Dakle, slab je došao na ovaj svijet i slab će s njega otići! Muslimanski učenjaci, kada govore o pokuđenosti oholosti i arogancije, navode baš taj primjer. Naime, zašto da se čovjek oholi kad je u početku bio sićušno sjeme, kad će na kraju postati prljavi leš i kad u međuvremenu u sebi nosi nešto za čim se ne želi okrenuti kad to iz sebe ispusti! (El-Gazali, 2021: 339)

2. Čovjek je brzoplet i prenagao

U 37. ajetu sure El-Enbija Uzvišeni Allah kaže da je čovjek stvoren brzopletim. Ta brzopletost je usađena u samu narav čovjeka, rječju, stvoren je naglim. Ta temperamentna osobina čovjeka navodi na nestrpljenje, nepromišljenost, srdžbu, grijehe... Navodi ga da želi da se nečega što prije domogne. Zbog neukroćivanja tog sebi inherentnog svojstva, mnogi ljudi žrtvuju ahiret zarad trenutačnih dunjalučkih dobara. (Kara, 2016: 83) Uzvišeni Allah Svog poslanika Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, je upozorio na tu negativnu osobinu (Taha, 114), kao i Musaa, alejhisselam (Taha, 83). Brzopletost se kudi u sljedećim ajetima: Junus, 11; Er-Ra'd, 6; En-Nahl, 1; El-Isra, 11, 18; El-Hadždž, 47; En-Neml, 46. (Okuyan, 1998: 147) Užurbanost je, dakle, pokuđena, osim kada su pitanju dobra djela i želja da se udovolji Allahu (Taha, 84). Čovjek tu sklonost ka žurbi, koja je utkana u njegovu prirodu i konstrukciju i koja ga nagna na želju da ostvari sve što mu naumpadne čim mu naumpadne može da stabilizira ukoliko se poveže s Allahom. To će ga smiriti i donijeti mu strpljivost i stamenost. (Qutb, 1999: 31)

3. Čovjek je malodušan, nestrpljiv, pohlepan i škrt (helū' / هَلُوعٌ)

U suri El-Me'aridž stoji: „Čovjek je, uistinu, stvoren *malodušan i pohlepan* (ar. *helū'*): kada ga nevolja snađe – brižan je, a kada mu je dobro – nepristupačan je.“ (19-21. ajet) Od Ibn Abbasa, radijallahu anhum, prenosi se da pojam *helū'* označava malodušnost, nestrpljivost i ogromnu hlepnju za onim što nije uspio postići, dok je Dahhak rekao da se pod tim misli na gramzivost i nezajažljivost. Ahmed prenosi od Ebu Hurejre, radijallahu anhu, hadis u kojem stoji: „Najgore što se može naći kod čovjeka jeste

tvrdičluk uz pohlepu i pretjerani kukavičluk.“⁴² Sa'lebe je rekao da naredna dva ajeta objašnjavaju pojam *helū'*: brižnost u nevolji i nepristupačnost u dobru. Dakle, čovjek je malodušan, misli samo o sebi i vlasitoj nevolji. Tada je ispunjen samosažaljenjem i obraća se i drugima za pomoć, dočim je nepristupačan kada mu se posreći, i sve to zadržava za sebe. (Asad, 2004) Čovjek tu osobinu koja mu je u narav utkana može duhovježbom otkloniti, zato što je Stvoritelj u narednim ajetima iste sure rekao: „Takvi nisu klanjači koji su u svojim namazima ustrajni, i oni u čijim imecima bude određen dio; za onoga koji prosi i koji ne prosi, i oni koji u onaj svijet budu vjerovali, i oni koji od kazne Allahove budu strahovali, a od kazne Gospodara svoga niko nije siguran. Takvi nisu oni koji stidna mjesta svoja budu čuvali, osim od žena svojih ili od onih koje su u vlasništvu njihovu. Takvi prijekor ne zaslužuju, a oni koji traže izvan toga, oni u grijeh upadaju. Takvi nisu ni oni koji povjerene im amanete budu čuvali i obaveze svoje ispunjavali, a ni oni koji dug svjedočenja svoga budu izvršavali i koji budu namaz revnosno obavljali.“ Revnosnog i posvećenog namašćiju namaz navodi na suzdržljivost od dunjaluka, pa tako ne očajava kada ga zadesi dunjalučko zlo, a niti škrtari njegovim dobrima. On dijeli drugima, strahuje od Allaha, priprema se za smrt, čuva se harama i nemorala, pazi na povjerene mu amanete i ispravno svjedoči. Namaz je, prema tome, temeljni ibadet na kojem opstoji duhovno zdravlje čovjeka. (El-Haseni, 2016a: 331-332; El-Endelusi, 2014: 220)

4. Čovjek je „*džāhil*“ (جَاهِلٌ)

Džāhil je pojam kojim se generalno označava ona osoba koja nema znanja ili čija su znanja nedovoljna i nepotpuna, dakle, kao antonim pojma *'ālim* – *znalac*. Međutim, u Kur'anu časnom, kada se ovaj koncept koristi pri opisu čovjeka, koristi se u smislu bezumne, lahkomišlene, netolerantne, neobuzdane, nezauzdane, nevaspitane osobe koja potpada pod emocije i koja se zbog svog nepoznavanja ljepote, dobrote i tolerancije te slijeđenja hirova, strasti i pohota polakomi, barbarski i ekstremno ponaša grubo, nepravedno, neotesano, ne mareći za druge i izvan granica dozvoljenog. U Kur'anu časnom se koristi uglavnom u pluralu. Jusuf, alejhisselam, je, kada su ga žene pokušale navratiti na

⁴² Ebu Davud, Ahmed i Bejheki. (شَرُّ مَا فِي رَجُلٍ شَحٌّ هَالِعٌ وَجُبْنٌ خَالِعٌ)

nemoral, zavapio: „Gospodaru moj, draža mi je tamnica od ovoga na što me one navraćaju. I ako Ti ne odvратиš od mene lukavstva njihova, ja mogu prema njima naklonost osjetiti i postati od *džāhila*.“ (Jusuf, 33) Predmetni koncept u ovom ajetu imenuje onu osobu koja bi zbog strasti i pohota zanemarila istinu, pravdu, dobrotu, ljepotu, te potpala pod njihov uticaj i počinila nemoral. Dakle, označava onu osobu koja bi izgubila samokontrolu i izašla izvan okvira moralnog ponašanja. Shodno tome, koristi se kao antonim pojma *hilm* (samokontrola). (Izutsu, 2013; Izutsu, 2019; Kara, 2006; Öztürk, 2012) U 29. ajetu sure Er-Rum stoji: „Ali, oni koji nepravdu čine (nevjernici) bez znanja / bezumno (bi gajri 'ilmin) slijede strasti svoje – a ko će na Pravi put uputiti onoga koga je Allah u zabludi ostavio? – njima neće moći niko u pomoć priteći.“⁴³ U citiranom ajetu, oni koji nepravdu čine jesu nevjernici, a opisuju se kao ljudi koji se ponašaju bez znanja i bezumno, tj. *džahilski*. Ovdje se lahko uočava semantička povezanost između koncepta *džehl* i sintagme *bi gajri 'ilmin*. S obzirom na vezu ta dva ajeta, da se ustvrditi da je *džāhil* ona osoba koja se bezumno, lahkomisleno, nepravedno i nemarno ponaša, koja, vođena pohotama, ne uzima u obzir moralna načela i norme, kojoj je cilj udovoljiti vlastitim nasladama, koja ne mari za posljedice svojih nemoralnih djela i tome sl. Nevjernici se tako ponašaju zbog svog nevjerovanja. (Kara, 2006)

U 55. ajetu sure En-Nahl stoji: „Zar zbilja sa strašću općite sa muškarcima umjesto sa ženama? Vi ste, uistinu, *džāhili*!“ *Džāhil* u ovom slučaju označava osobu koja je postala zatočenik strasti i koja čini ogavan grijeh sodomije, uz znanje da se radi o nečemu prezrenom.

U 111. ajetu sure El-En'am stoji: „Kad bismo im meleke poslali, i kad bi im mrtvi progovorili, i kad bismo pred njih očigledno sve dokaze sabrali - oni opet ne bi vjerovali, osim ako bi Allah htio, ali većina njih su *džāhili*.“ U 64. ajetu sure Ez-Zumer stoji: „Reci: 'Zar od mene tražite da se nekome drugom, osim Allahu, klanjam, o *džāhili*?!“ U ova dva ajeta koncept *džāhili* odnosi se na nevjernike.

Iz priloženog da se zaključiti da predmetni koncept imenuje nevjernike, bezumne osobe koje se raskalašeno i nemoralno

⁴³ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ مُصْرِينَ

ponašaju, ne uzimajući u obzir nikakve moralne norme, koje čine ogavne grijehе i sl. Poslaniku Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, je zapovijedeno da ne bude *džāhil* (El-En'am, 35). Zabranjuje mu se da sebi dozvoli da izgubi kontrolu nad sobom i potpadne pod emocije, zato što su nevjernici brzo potpadali pod emocije i zbog toga se ponašali bezumno i lahkomisleno. (Izutsu, 2013)

U 72. ajetu sure El-Ahzab stoji: „Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek - a on je, zaista, prema sebi jako nepravedan (*zalūmen*) i veliki nezalica (*džehūlen*).“ Shodno ajetu, čovjek je po prirodi sklon nepravdi i ono što ne zna predvladava ono što zna, pa su mu zbog toga potrebni duhovni odgoj i obrazovanje. Ajet govori o emanetu vjere koji je ponuđen stvorenjima u svijetu duša, a koji podrazumijeva tevhid i božanske naredbe i zabrane. Spomenuta stvorenja, koja su mnogostruko veća i jača od čovjeka, odbila su ga prihvatiti iz straha da ga neće izvršavati kako treba, dok ga je čovjek, koji je stvoren kao ne jako i krhko biće, prihvatio, jer nije znao o kakom se emanetu radi i zbog čije će pronevjere nanijeti sebi veliku nepravdu. Čovjek, dakle, ima tendenciju da brzopleto i lahkomisleno prihvata ponuđeno, bez razmišljanja i uzimanja u obzir da li će na taj način nanijeti sebi ili drugima nepravu. Protiv te note u sebi mora se boriti duhovnom odgojem i usavršavanjem. (El-Haseni, 2016b; Öztürk, 2012)

Međutim, *džehl* nije primarno trajna narav čovjeka, to je trenutačno, premda ne stalno i konstantno, odsustvo umne ravnoteže. Čovjek u tom stanju postaje mentalni slijepac. Njegov pogled zastaje samo na vanjštini stvari, a opserviranje mu biva površno; sklon je postupati u svim situacijama sa tim površnim znanjem. Posljedično tome, uvijek proizvodi plitke i nepromišljene sudove o svemu. Zbog obuzetosti vanjstinom stvari, nije kadar shvatiti Božiju volju i vidjeti prirodne stvari kao mnoge Božije znakove. (Izutsu, 2019: 292-293)

Možemo zaključiti da čovjek, koji posjeduje *nefs*, koji je centar svih negativnih osobina u njemu, ima potrebu za duhovnim odgojem, kako bi ga obuzdao i kako ne bi dozvolio da se bezumno i hirovito ponaša ta da dozvoli *nefsu* da ga učini *džāhilom*. (Havva, 2005) S druge strane, čovjek posjeduje i razum i *rūh*, koji mu pomažu da odabere pravi put koji mu je objašnjen. (El-Beled, 10)

Budući da džehl nije trajna narav čovjeka, čovjeku je moguće da je duhovnim odgojem iskorijeni.

5. Čovjek je sklon škrtarenju

Skлонost škrtarenju je slabost koja je kodirana u čovjekovu narav i protiv koje se mora boriti. Čovjek, da bi uspio, mora da se bori protiv te negativne naravi koju nosi u sebi, koja ga priječi da drugima udjeljuje i da druge pomaže, ali koja ga istovremeno navodi da čezne za onim što je u posjedu drugih. Ta čežnja ga navodi na druge duhovne bolesti, poput zavisti i ljubomore. Također, ta ga mahana nerijetko dovodi i do prolijevanja krvi, gubljenja časti i dostojanstva i izdaje. (El-Kardavi, 2001: 241) U Kur'anu časnom škrtost se spominje pod sljedećim konceptima: *buhl* (بُحْلٌ), *šuhh* (شُحٌّ) i *katūr* (قَتُورٌ). Prvi i treći pojam označavaju tvrdičluk i stisnutu ruku, dok pojam *šuhh* uz tvrdičluk ima i značenje pohlepe i želje da se domogne još više imetka i blaga. (Kara, 2006: 92)

U časnom Kur'anu stoji da će se spasiti oni koji se sačuvaju *škrtosti svog nefsa*.⁴⁴ (El-Hašr, 9; Et-Tegabun, 16) Dakle, u *nefsu* postoji kodirana tendencija ka škrtarenju. U 100. ajetu sure El-Isra eksplicitno se kaže da je čovjeku škrtost inherentna: „Reci: 'Da vi posjedujete riznice milosti Gospodara moga, i tada biste škrtarili iz straha da ne potrošite'; čovjek je uistinu tvrdica.“ Budući da je čovjeku naređeno čišćenje nefsa (El-Bekare, 151; Eš-Šems, 9; El-A'la, 15), o čemu mu ovisi spas, samim tim mu je naređeno da ga očisti i od predmetne negativne osobine. K tome, kada se u časnom Kur'anu opisuju robovi Milostivog, spominje se da ne škrtare (El-Furkan, 67), a što upućuje na zaključak da je moguće da se čovjek očisti od te negativne osobine. Jedan od puteva kojim se čovjek čisti od toga, a koji je propisao Stvoritelj čovjeka, Koji ga najbolje poznaje, jeste i obaveza zekata. (El-Kardavi, 2001: 241)

6. Čovjek je nezahvalan i silno voli ovosvjetska dobra

Budući da smo već govorili o nezahvalnosti i njezinoj povezanosti s nevjerovanjem, ovdje ćemo navesti šta časni Kur'an kaže o čovjeku kao nezahvalnom biću. Naime, s obzirom na to da je čovjek biće sklono zaboravu, zaboravlja na Darovatelja blagodati

⁴⁴ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ

i ne zahvaljuje mu. U časnom Kur'anu se na više mjesta govori o tome da je čovjek nezahvalan (*kefūr*).⁴⁵

Postoji i još jedan koncept koji se prisposobljava čovjeku u časnom Kur'anu, *kenūd* (كَنُودٌ), a koji ima značenje nezahvalnosti. Uzvišeni Allah kaže: „Zaista, bez sumnje, čovjek je Gospodaru svome nezahvalan!“ (El-Adijat, 6)⁴⁶ Oni koji ne vjeruju u Gospodara, oni Mu nikako ne zahvaljuju, a oni koji vjeruju ne zahvaljuju Mu u dovoljnoj mjeri te ponekad koriste Njegove blagodati u činjenju grijeha. U ajetu se, dakle, iznosi bitna karakteristika svakog čovjeka, a to je da je on, u osnovi, nezahvalan Gospodaru. Razlog te nezahvalnosti je čovjekova silna ljubav prema ovosvjetskim dobrima, položajem, ugledu i sl. U 8. ajetu iste sure, Gospodar ističe da čovjek silno voli ovosjetska dobra. Zbog toga je nemilosrdan u nastojanju da ih postigne. Dok to nastoji, on zaboravlja na svog Gospodara i Njegove propise i norme. (Halilović, 2024c: 392-393)

Čovjek je inače po naravi takav da svaki uspjeh i sve ono dobro i lijepo što mu se dogodi, to pripiše sebi i svom vlastitom trudu, dok svaki neuspjeh i sve ono što je neugodno pripiše sudbini, čiji je kreator zapravo Uzvišeni Allah. Dakle, treba se truditi da tu svoju narav ispravi.

7. Čovjek je beznadežan i sklon očaju

U časnom Kur'anu se za čovjeka kaže da je sklon beznađu i očaju. U vezi s tim, javljaju se dva koncepta: *jeūs* (يُؤُسٌ) i *kanūt* (قَنُوطٌ). Prvi koncept ukazuje na beznade, a drugi na očaj i potpuno gubljenje nade. To je jedno svojstvo koje je inherentno ljudskom biće i koje se kod svake osobe očituje u različitom intenzitetu. Čovjek može u određenim okolnostima izgubiti nadu i pasti u beznade. Međutim, gubljenje nade u Allahovu milost i pomoć je put koji vodi u nevjerovanje.⁴⁷ Zapravo, ta svojstva bivaju izraženija kod osoba koje ne vjeruju. (Kara, 2006: 97)

U časnom Kur'anu stoji: „Ako čovjeku damo da osjeti milost Našu, pa mu je poslije uskratimo, tada on, zaista, pravi očajnik

⁴⁵ Vidjeti: Ibrahim, 34; Eš-Šura, 48; El-Isra, 67;

⁴⁶ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

⁴⁷ U 87. ajetu sure Jusuf stoji da nadu u olakšanje od Allaha i Njegovu milost gube samo nevjernici.

(يُؤُسُّ) i nezahvranik postaje.“ (Hud, 9-10) „A kad učinimo da ljudi milost našu okuse, oni joj se obraduju, a kad ih pogodi nevolja zbog onog što su njihove ruke učinile, odjednom očajavaju (يَقْنُطُونَ).“ (Er-Rum, 36) „Čovjeku ne dosadi da dobro traži, a kada ga zlo zadesi, onda očajava (يُؤُسُّ) i nadu gubi (قَنُوطٌ).“ (Fussilet, 49) Dakle, čovjek zapada u beznade kada mu budu uskraćene neke blagodati u kojima je uživao, kao što su zdravlje, bogatstvo i sl. te kada bude iskušan nečim neprijatnim. (Kara, 2006: 98) Časni Kur'an zabranjuje ljudima da gube nadu u Allahovu milost zbog grijeha, zato što Allah prašta i milostiv je. (Ez-Zumer, 53)

Čovjeku ne dosadi da traži blagostanje, ali ako ga samo nesreća dotakne, odmah gubi nadu i misli da za njega nema izlaza. To je zbog toga što mu je slabo pouzdanje u Allaha i njegova veza s Njim. (Qutb, 2000: 174)

8. *Čovjek je spreman da raspravlja i da se odupire*

Čovjeku su prepirka i rasprava inherentne. O tome se govori u sljedećim ajetima: En-Nahl, 4; El-Kehf, 54.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Jedna od glavnih tema časnog Kur'ana jeste čovjek. U njemu se govori o poslanicima i vjerovjesnicima i dobrim i pobožnim ljudima, ali i nevjernicima i grešnicima. Cilj kur'anskih kazivanja jeste da se čovjek potakne na slijeđenje puta dobrih i da se odvrati od slijeđenja puta onih zlih. Pored toga, kur'anski narativ o negativnim tipovima ljudima predstavlja upozorenje društvu da se pripaze tih tipova i kategorija, zato što te kategorije ljudskih bića žive u svakom vremenu. Među te negativne tipove spadaju nevjernici, politeisti, licemjeri i grešnici. Časni Kur'an ponajviše govori o licemjerima. Ono što je zanimljivo u kur'anskom narativu o toj ljudskoj kategoriji jeste činjenica da se riječ „licemjer/munafik“ ne spominje u singularnoj formi ni u jednom ajetu; uvijek se spominje u formi plurala, što implicira zaključak da oni djeluju timski, i da je to zapravo najveća opasnost koja dolazi od njih. Pored toga, za razliku od vjernika i nevjernika, za koje Kur'an časni kaže da su prijatelji i pomagači jedni drugima, za licemjere se to ne tvrdi, budući da oni izdaju i sebi sličnog zarad vlastitog interesa, zato što je borba za vlastiti interes njihova vodilja u životu.

Časni Kur'an govori i o negativnim osobinama koje su inherentne ljudskom biću, kao što su to sklonost škrtarenju, raspravi, nezahvalnosti, beznadu, očaju, malodušnosti, brzopletosti i sl. Cilj je da se skrene pažnja čovjeku da se liši tih osobina borbom protiv vlastitih prohtjeva i da se ukaže na njegovu potrebu za duhovnim odgojem.

U prvom ajetu u kojem se spominje čovjek kao ljudsko biće u časnom Kur'anu, spominje se da je stvoren slabim, a što ukazuje na to da mu je potrebna pomoć njegovog Stvoritelja da bi ispravno živio.

U časnom Kur'anu se spominje sljedećih sedam nevjernika po imenu: Haman, faraon, Ebu Leheb, Karun, Samirijja, Azer i Džalut, a koji simboliziraju sedam tipova ili kategorija ljudi čijeg se zla i grijeha treba posebno čuvati.

LITERATURA

- Kur'an s prevodom na bosanski jezik* (1991) (preveo Besim Korkut) Medina: Kompleks Hadimu al-Haremejni aš-Šerifejni al-Melik Fahd.
- Abd al-Karim B. (2019). *Kur'anska terminologija*. Sarajevo: CNS.
- Ali, Se'id Isma'il (2021). *Načela islamske pedagogije*. Sarajevo: El-Kalem i CNS.
- Aristotel (1988). *Politika* (preveo Tomislav Ladan). Zagreb: Globus.
- Asad, M. (2004). *Poruka Kur'ana*. Sarajevo: El-Kalem.
- Bilmen, Ö. N. (2022). *Veliki hanefijski ilmihal*. (preveo s turskog Dženan Hasić). Sarajevo: Semerkand.
- Conroy, S. J. i Emerson, Tisha L. N. (2004). „Business Ethics and Religion: Religiosity as a Predictor of Ethical Awareness among Students“, *Journal of Business Ethics*. Volume 50, pages 383–396.
- Dževzije, (el-), Ibn Kajjim (1996). *El-Dževabu 'l-kafi*. Kairo: Mektebetu Ibn Tejmije.
- Džewzije (el-), Ibn Qajjim (2003). *Bolest i lijek*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Gazali (el-), Ebu Hamid (2019). *Stazama dobrih i pobožnih*. (preveo s arapskog Dženan Hasić). Sarajevo: Karađoz Group.

- Endelusi (el-), Ibn Džuzejj (2014). *Olakšani komentar Kur'ana* 6. Sarajevo: Libris.
- Gazali (el-), Ebu Hamid (2021). *Srčana otkrovenja*. (preveo s arapskog Dženan Hasić). Sarajevo: Karadžoz Group.
- Halilović, Safvet (2012). *Šta Kur'an kaže o čovjeku: uvod u kur'ansku antropologiju*. Sarajevo: El-Kalem & CNS.
- Halilović, Safvet (2024a). *Tefsir – Komentar Kur'ana časnog*, sv. I. Zenica: Islamski pedagoški fakultet.
- Halilović, Safvet (2024b). *Tefsir – Komentar Kur'ana časnog*, sv. II. Zenica: Islamski pedagoški fakultet.
- Halilović, Safvet (2024c). *Tefsir – Komentar Kur'ana časnog*, sv. IV. Zenica: Islamski pedagoški fakultet.
- Haseni, (el-), Ibn Acibe (2016). *El-Bahru-l-medid*. (preveo na turski D. Selvi). sv. VIII. Istanbul: Semerkand.
- Haseni, (el-), Ibn Acibe (2016a). *El-Bahru-l-medid*. (preveo na turski D. Selvi). sv. X. Istanbul: Semerkand.
- Haseni (el-), Ibn Acibe (2016b). *El-Bahru-l-medid*. (preveo na turski D. Selvi). sv. VII. Istanbul: Semerkand.
- Havva, S. (2003). *Naš duhovni odgoj*. Tuzla: Behram-begova medresa.
- Ibn Abbas (2007). *Tefsir*. sv. 6. Sarajevo: Libris.
- Ibn Kesir (2002). *Tefsir, skraćeno izdanje*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Ibn Manzur (s.a.): *Lisanu 'l-'Areb*, sv. V. Bejrut: Dar-sadir.
- Isfahani, (el-), R. (2012). *Müfredat*. Istanbul: Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
- Iskenderi, (el-), Ahmed b. Ataullah (2000). *Mudrosti*. Sarajevo: El-Kalem.
- Izutsu, T. (2013). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. (prijevod na turski Selahattin Ayaz). Istanbul: Pinar Yayinlari.
- Izutsu, T. (2019). *Bog i čovjek u Kur'anu: semantika kur'anskog Weltanschauunga*. Sarajevo: Centar za napredne studije.
- Kahtani, (el-), Seid (2005). *Svjatlost imana i tama nifaka*. (s arapskog preveo Emir Demir). Sarajevo: Mektebetul-gureba.
- Kara, Osman (2016). *Davranış Açısından Kur'an'da İnsan*. Istanbul: ARK.
- Kardavi, (el-), Jusuf. (2001). *Ibadet u islamu*. Konjic: Medžlis IZ.

- Karić, E. (1995). *Tefsir*. Sarajevo: Bosanska knjiga.
- Karić, E. (2005). *Kako tumačiti Kur'an*. Sarajevo: Tugra.
- Kurtubi, (el-), Ebu Abdullah. (2018). *Tefsir 5*. Sarajevo: Bookline.
- Küng, Hans (2023). *Islam – prošlost – sadašnjost – budućnost*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Qutb, S. (1999). *U okrilju Kur'ana 17*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Qutb, S. (2000). *U okrilju Kur'ana 24*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Munziri, (el-), Zekijjudin Ebu Muhammed (2008). *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*. sv. I. (preveo s arapskog Muhamed Mrahorović). Sarajevo: El-Kalem.
- Okuyan. M. (1998). „Kur'an'da Olumsuz İnsan Tipleri“, *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, avgust-septembar-oktobar, 98, br. 10, 11, 12, str. 137-151.
- Öztürk, Y. N. (2012). „Kur'an'da İnsan Kavramı“. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* (3).
- Rahman, Fazlur (2011). *Glavne teme Kur'ana*. Sarajevo: El-Kalem & CNS.
- Sedić, F. (2004). *Veliki grijesi*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.
- Silajdžić, Adnan; Beglerović, Samir (2016). *Akaidna učenja Ebu Hanife: hanefijska tradicija tumačenja osnova islamskog vjerovanja*. Sarajevo: El-Kalem.
- Ša'ravi, M. Mutevelli (2006). *Kasasu 'l-enbija*. Kairo: Hasan Mahmud – Daru-l-kuds.
- Šurunbulali, (eš-), Hasan b. Ammar (2021). *Stepenice sreće: maturidijski akaid i hanefijski fikh*. (s arapskog preveo Dženan Hasić). Sarajevo: Semerkand.
- Taslaman, C. (2024a). *12 Allahovih znakova*. (s turskog prevela A. Čehajić). Sarajevo: Dobra knjiga.
- Taslaman. C. (2024b). *Zašto sam musliman?*. (s turskog prevela A. Čehajić). Sarajevo: Dobra knjiga.
- Tirmizi, (et-), Ebu Isa Muhammed (2010). *Tirmizijin Džami'-sunen*. sv. V (preveo s arapskog Mahmut Karalić). Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Tusteri (el-), Sehl (2016). *Tefsir*. (preveo s arapskog Nedžad Čeman) Fojnica: Štamparija Fojnica.

Wilcox, L. (2007). *Sufizam i psihologija*. Tuzla: Medžlis islamske zajednice.

THE NEGATIVE TYPES OF PEOPLE MENTIONED IN THE HOLY QUR'AN

Dženan Hasić, MA
Mensur Valjevac, PhD

Abstract

The paper discusses the negative types of people to whom the Qur'an speaks. One of the main themes of the Qur'an is man. The Qur'an talks about positive and negative types of people. In the first place where man is mentioned in the Qur'an, it is mentioned that he was created weak and powerless. Therefore, that weak and fragile being needs the help of the One who created it, in order to overcome its fragility. That's why he was sent revelations. It is noted that the Qur'anic text abounds in talking about negative human types, and its goal is purely psychological: to direct man to the right path and awaken his consciousness. The category of negative people includes unbelievers, heretics, polytheists, hypocrites and, in general, sinners. As for unbelievers and heretics (kafirs), they are described in detail through the Qur'anic text. Kufr, according to the Qur'an, is the greatest form of blasphemy, and it means absolute disbelief. Infidels are those who deny the existence of God, and heretics, however, are all those who hold beliefs that are contrary to the beliefs of Islam. According to Islam, the status of unbelievers and heretics is identical, since Allah Almighty has explicitly said in His last Revelation, the Qur'an, that Islam is the only religion He recognises. Those who believe in the existence of more than one god, attribute partners to the Almighty Allah, ascribe a wife or child to Him, and equate someone with Him, are called polytheists. Polytheism (shirk) is a form of unbelief or heresy. What awaits unbelievers and heretics in the hereafter

also awaits polytheists. Hypocrites are those who present themselves as believers in front of people, although in essence they are unbelievers. The Qur'an mentions that because of hypocrisy, nifak, one will stay in the lowest part of Hell. The Qur'an mentions by name the following unbelievers from the human race: Jalut, Azer, Pharaoh, Haman, Qarun, Samiriyya and Abu Laheb. The reason for this are their sins and the intention that others learn a lesson from them.

Keywords: Quran, Quranic anthropology, man, kafir, polytheist, hypocrite, sin